



EURYDICE

Polskie Biuro Eurydice

Fundacja RSE

ul. Mokotowska 43

Warszawa



Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji

Przemoc i agresja w szkołach w Europie – sposoby przeciwdziałania

Opracowanie

Magdalena Górowska–Fells

Joanna Kuźmicka

Ewa Kolasińska

Anna Smoczyńska (red.)

Luty 2007

Wprowadzenie

Niniejszy raport został opracowany w Polskim Biurze Eurydice, działającym w Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji, na potrzeby Ministerstwa Edukacji Narodowej.

Raport powstał w oparciu o informacje nadesłane z krajowych biur Eurydice w odpowiedzi na pytanie postawione przez Polskie Biuro Eurydice w ramach serwisu *Question and Answer*. Informacje te, zbierane w bardzo krótkim czasie, były często skąpe i niewystarczające z punktu widzenia potrzeb niniejszego raportu. Zostały zatem uzupełnione przez nas materiałami dostępnymi na stronach internetowych w językach angielskim lub francuskim. Ponadto postanowiliśmy włączyć do raportu opisy czterech krajów (Niemcy, Francja, Holandia i Grecja), z których nie otrzymaliśmy odpowiedzi. Uznając, że z punktu widzenia omawianej problematyki kraje te są niezwykle istotne, przygotowaliśmy ich opisy wyłącznie na podstawie dostępnych w Internecie publikacji.

Raport zawiera opis sytuacji dotyczącej występowania aktów agresji i przemocy w szkołach oraz sposobów ich zwalczania w 14 państwach członkowskich Unii Europejskiej. Mamy nadzieję, że jest to przegląd na tyle reprezentatywny, by dać wyobrażenie o skali i nasileniu tego zjawiska w Europie, oraz o stosowanych rozwiązaniach.

Anna Smoczyńska
Kierownik Polskiego Biura Eurydice

Warszawa, luty 2007 r.

Spis treści

Wstęp.....	4
Austria.....	6
Czechy.....	9
Finlandia.....	11
Francja.....	14
Grecja.....	18
Hiszpania.....	21
Holandia.....	23
Litwa.....	26
Niemcy.....	29
Portugalia.....	32
Szwecja.....	35
Włochy.....	39
Zjednoczone Królestwo.....	42
(Anglia, Walia, Irlandia Północna).....	42
(Szkocja).....	46
Bibliografia.....	48

Wstęp

Większość dzieci europejskich uczęszcza codziennie do szkoły – uczą się, bawią, poznają siebie i świat, przyjaźnią się z innymi dziećmi, budują swoją przyszłość.

Szkoły europejskie nie stosują kar cielesnych – dzieci uczęszczające do szkoły powinny znaleźć się w przyjaznym i spokojnym środowisku. Mimo to przemoc w szkole trudno jest zapobiec, dzieci różniące się od rówieśników (nawet jeśli jest to jedynie kolor włosów) stają się przedmiotem zaczepek lub prześladowań. Przemoc dotyczy również nauczycieli, niektórzy z nich albo sami ją stosują, albo padają jej ofiarą.

Zagadnienie przemocy i agresji w szkołach w Europie jest badane i analizowane od lat dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku. Głównym celem tych badań jest ustalenie, jakie są przyczyny występowania przemocy, gdzie agresja pojawia się najczęściej i wreszcie – jak można jej zapobiegać.

Przypadki stosowania przemocy w szkołach, które trafiają na pierwsze strony gazet (strzelaniny w szkołach amerykańskich czy samobójstwa odnotowane niedawno w polskich gimnazjach) stanowią dowód, że przemoc prowadzi do tragedii, jeśli w porę się jej nie powstrzyma. Bezpieczna szkoła powinna stanowić priorytet dla władz oświatowych, nauczycieli, uczniów, ich rodziców i lokalnych społeczności we wszystkich krajach.

Mimo że w poszczególnych krajach termin „przemoc” może być (i jest) rozumiany na różne sposoby, to dwie definicje są najczęściej stosowane na forum międzynarodowym. Są to:

1. **Definicja Olweusa (1999)** określająca przemoc jako „agresywne zachowanie, w którym sprawca używa swego ciała lub przedmiotu (włączając broń) do zranienia lub skrzywdzenia innej osoby”.
2. **Definicja Światowej Organizacji Zdrowia (WHO, 1999)** określająca przemoc jako „użycie z rozmysłem siły lub groźenie nią, przeciw sobie, innej osobie, grupie lub społeczności, co prowadzi do zranienia, śmierci, lub szkody psychicznej, a także do zaburzeń rozwojowych i upośledzenia społecznego”.

Definicja Olweusa jest bardzo ogólna i koncentruje się wyłącznie na użyciu siły fizycznej, bez uwzględnienia przemocy werbalnej lub przemocy wywieranej w sposób niebezpośredni (zaczepki, pogróżki), które często obserwuje się w szkołach.

Dlatego w kontekście zagadnienia „przemoc w szkołach” często używa się terminu angielskiego „*bullying*”, który można zdefiniować jako „powtarzające się i trwające dłuższy czas prześladowanie ucznia przez innego ucznia lub grupę”.

Definiowanie terminu „przemoc w szkole” często odbywa się w poszczególnych krajach poprzez wymienianie szczegółowych zachowań, które składają się na ten typ przemocy.

Przemoc w szkole obejmuje przemoc między uczniami, przemoc uczniów wobec nauczycieli, nauczycieli (innych dorosłych) wobec uczniów oraz pomiędzy dorosłymi.

Inicjatywy podjęte w celu badania i zapobiegania przemocy w szkole są tak liczne, że trudno je tu wszystkie wyliczyć. Najważniejsze działania podjęte na szczeblu międzynarodowym to:

1. Ustanowienie w roku 1998 Europejskiego Obserwatorium Przemocy w Szkołach (EOVS) przy Uniwersytecie Bordeaux we Francji, które obejmuje Francję, Belgię, Niemcy, Włochy, Hiszpanię, Holandię, Portugalię, Szwajcarię oraz Zjednoczone Królestwo (uczelnie z Anglii). Obserwatorium ma za zadanie zbieranie danych dotyczących przemocy w szkołach, współpracuje również z uczelniami spoza Europy (Kanada, Japonia, Meksyk oraz Burkina Faso) i w związku z tym posługuje się również nazwą Międzynarodowego Obserwatorium Przemocy w Szkołach. Obserwatorium zorganizowało trzy światowe konferencje dotyczące przemocy w szkołach (w r. 2001, 2003 i 2006, kolejna, czwarta konferencja jest planowana w roku 2007), a od 2005 r. wydaje magazyn *on-line* poświęcony zagadnieniom przemocy w szkołach.
2. Konwencja ONZ dotycząca Praw Dziecka – zawierająca zapis, że dzieci muszą mieć zapewnione bezpieczeństwo w środowisku szkolnym.
3. Ogłoszenie przez Radę Europy w roku 2004 „Karty dla demokratycznych szkół bez przemocy” – Karta została przygotowana przez dzieci z 40 szkół w 19 różnych krajach i zatwierdzona przez 17000 uczniów z całej Europy. Karta określa, w jaki sposób szkoła może w pozytywny sposób reagować na przemoc i prześladowanie (*bullying*) poprzez zaangażowanie nauczycieli, samych uczniów, pracowników szkoły i środowisk lokalnych.

Prezentacja definicji, wyników badań i inicjatyw podjętych w poszczególnych państwach europejskich została zamieszczona poniżej.

Austria

1. Definicja

Austria korzysta z definicji Hurrelmanna (1994) i Olweusa (1996).

Definicja Hurrelmanna:

Przemoc w szkole obejmuje całe spektrum działań – takich, które doprowadzają do fizycznego lub psychicznego bólu lub obrażeń u osób funkcjonujących w środowisku szkolnym lub innych, których celem jest zniszczenie mienia szkoły.

Definicja Olweusa: – patrz: Wprowadzenie

2. Statystyki – agresja, przemoc, znęcanie się.

Z przeprowadzonych badań (Krumm 1997) wynika, że około 14 % uczniów w wieku 12-14 lat w ciągu miesiąca było raz lub dwa razy ofiarami przemocy, a 16 % - doświadczało w tym okresie przemocy w sposób powtarzający się. Około 75 % uczniów nie było w żaden sposób powiązanych z aktami znęcania się (*bullying*), 10 % raz lub dwa, a 14 % określiło siebie jako częstych sprawców.

Akty agresji najczęściej dokonywane są w grupie 12 latków.

W grupie 17 -18 latków 1 % osób doświadczyło fizycznej przemocy, a 3 % było częstymi sprawcami. Przemocy fizycznej dokonują częściej chłopcy. Występowanie przemocy związane jest także z rodzajem szkoły: w szkole średniej (AHS- *Allgemeininbildende Hohere Schule* – szkoła średnia typu akademickiego) przypadki wystąpienia przemocy są rzadsze, w szkołach zawodowych przypadki występowania przemocy są stosunkowo częste. Niektóre badania wskazują na wyższy odsetek uczniów z językiem ojczystym niemieckim jako sprawców i ofiar przemocy w porównaniu z uczniami, których językiem ojczystym jest język inny niż niemiecki.

3. Legislacja

Plan strategiczny „Zapobieganie aktom przemocy w Austrii” („*Gewaltpraevention in Ostereich*”).

W 1997 rząd wydał wspólną deklarację Ministerstwa Rodziny i Młodzieży, Ministerstwa Edukacji i Kultury, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Sprawiedliwości i Ministerstwa ds. Kobiet, w której wyrażono wolę ustanowienia wielu inicjatyw zapobiegających przemocy. W rezultacie finansowe wsparcie uzyskały projekty dotyczące zwalczania agresji, powstały centra informacyjne i materiały informacyjne o przemocy.

4. Przeciwdziałanie i zapobieganie przemocy

W Austrii system pomocy psychologicznej jest bardzo rozbudowany: w szkole są specjaliści, poza szkołą instytucje takie jak Biuro Młodzieży, Psychologia Szkolna oraz telefoniczne linie pomocy.

Każdy region ustala swój własny system pomocy psychologicznej - wspierający osoby indywidualne (dzieci, rodziców, nauczycieli) w rozwiązywaniu konkretnych problemów (z uczeniem się, z zachowaniem, z zaplanowaniem kariery) oraz działający bardziej systemowo: wspierając doskonalenie nauczycieli, konferencje pedagogiczne, superwizje nauczycieli, zarządzanie konfliktem.

Programy profilaktyczne:

Społeczne uczenie się – zapoczątkowany w 1984 przez jednego nauczyciela z wiedeńskiej szkoły średniej (AHS), dziś jest jednym z najczęściej stosowanych programów. Program polega na przeszkoleniu, a następnie utworzeniu zespołów nauczycieli odpowiedzialnych za prowadzenie programu w szkołach. Zespoły nauczycieli spotykają się, aby wspólnie omówić swoje doświadczenia. Program podzielony jest na 7 etapów: 1) samorefleksja i samoprezentacja 2) uwaga i akceptacja innych 3) informacja zwrotna - zasady i definicje 4) radzenie sobie z konfliktami 5) budowanie zespołów 6) praca w zespole 7) ocena zespołu.

KOKOKO – Komunikacja, Kooperacja, Konflikt i jego zarządzanie – w tym programie prezentuje się techniki psychologii komunikacji: aktywnego słuchania, komunikacji pozawerbalnej, różnic między oceną własną a oceną dokonaną przez rówieśników, radzenia sobie z konfliktem.

Projekt Kształcenia Kompetencji Społecznych – trwa jeden rok i składa się z dwóch faz. W pierwszej fazie szkolenia prowadzi zewnętrzny psycholog, w drugiej fazie pracują uczniowie i nauczyciele. W trakcie szkolenia funkcjonuje telefoniczna linia pomocy dla uczniów, a także organizowane są spotkania informacyjne dla nauczycieli i rodziców. Od czerwca 2000 program został wprowadzony do wiedeńskich szkół zawodowych.

Projekt: **Mediacje wśród rówieśników**: uczniowie zainteresowani projektem uczestniczą w specjalnych szkoleniach, gdzie uczą się, jak prowadzić mediacje w sytuacjach konfliktu między ich kolegami. Oprócz seminariów praktyczno – teoretycznych, uczniowie uczestniczą też w miesięcznych spotkaniach, gdzie dzielą się swoimi doświadczeniami z prowadzenia mediacji. Przeszkoleni uczniowie interweniują w sytuacji konfliktu w szkole: ich zadaniem jest stworzenie warunków umożliwiających konstruktywną komunikację między stronami konfliktu.

Olweus Program (w skróconej wersji) – działania na poziomie szkoły, klasy, jednostki. Są to m.in. systematyczna obserwacja tego, co dzieje się w trakcie przerw szkolnych, wykłady dotyczące przemocy, społeczne uczenie się, cotygodniowa godzina „społeczna”, regularne dyskusje z rodzicami, poważne rozmowy ze sprawcami i ofiarami przemocy, kontakt telefoniczny, stworzenie klasowych zasad zapobiegających znęcaniu się.

W wyniku badania przeprowadzonego przez Ministerstwo Edukacji w 1999 zebrano stosowane w Austrii działania mające na celu przeciwdziałanie przemocy i umieszczono je w Internecie z podziałem na działania strukturalne, działania na poziomie grupy i na poziomie jednostki:

Działania strukturalne:

- Tworzenie kultury wymiany informacji – tworzenie rad klasowych, gazetek szkolnych
- Ustalanie zasad dotyczących zachowania – opracowanie i przestrzeganie zasad zachowania w szkole i w klasie
- „Sądy koleżeńskie” – w przypadku złamania zasad organizowane są sądy koleżeńskie, gdzie inni uczniowie osądzają zachowanie swojego rówieśnika
- Organizacja pracowni klasowych – ustawienie mebli w pracowni w taki sposób, aby niemożliwe było dokonanie aktu przemocy

Działania na poziomie grupy:

- Projekty mediacyjne
- Wizyty policjantów w szkole (wraz z pokazem filmu dotyczącego sytuacji konfliktowej np. kradzieży portfela przez kolegę. Po pokazie filmu następuje dyskusja, jak sobie radzić w takich sytuacjach, a następnie odgrywane są scenki podobnych sytuacji)
- Wzmacnianie więzi wspólnoty (wycieczki połączone z programem budowania zespołu)
- Dyskusje na tematy związane z przemocą

Działania na poziomie jednostki

- Zapewnienie pomocy psychologicznej indywidualnym osobom w szkole (psycholog szkolny) i poza szkołą,
- Telefoniczne linie pomocy.

Źródła: – Eurydice 2007
– Raport *Connect Initiative – Austria, 2001*

Czechy

1. Definicja

Przemoc w Czechach definiowana jest jako patologiczne zjawisko społeczne.

2. Legislacja

- Strategia zapobiegania patologicznym zjawiskom społecznym wśród dzieci i młodzieży Ministerstwa Edukacji, Młodzieży i Sportu na lata 2005-2008
- Wytyczne Ministra Edukacji, Młodzieży i Sportu w zakresie profilaktyki patologicznych zjawisk społecznych (z 29 sierpnia 2000 roku).
- Wytyczne Ministra Edukacji, Młodzieży i Sportu w zakresie profilaktyki i rozwiązywania problemu znęcania się w szkole i na terenie obiektów szkolnych (z 8 grudnia 2000 roku).
- Program profilaktyczny dla przedszkoli, szkół podstawowych, gimnazjów i placówek oświatowych (z 12 października 2001 roku)

Publikacje:

- Czas wolny i profilaktyka zachowań patologicznych wśród dzieci i młodzieży (2002)
- Ewaluacja i diagnoza programów profilaktycznych (2002)

3. Programy profilaktyczne i przeciwdziałające przemocy.

W Wydziale Młodzieży Ministerstwa Edukacji funkcjonuje sekcja profilaktyki patologicznych zachowań społecznych.

Od 1996 w każdej szkole funkcjonuje metodyk ds. profilaktyki. Wytyczne Ministra Edukacji w zakresie profilaktyki nakazują dyrektorom szkół i placówek wyznaczenie odpowiedniego pracownika jako szkolnego metodyka ds. profilaktyki (za dodatkowym wynagrodzeniem lub premią). Zakres obowiązków określa odpowiednie rozporządzenie ministra.

Ponadto prace z zakresu profilaktyki patologicznych zjawisk społecznych w szkołach danego regionu koordynuje regionalny koordynator ds. profilaktyki.

Instytut Psychologicznego i Edukacyjnego Poradnictwa (placówka dofinansowywana przez Ministerstwo Edukacji, Młodzieży i Sportu) organizuje doskonalenie nauczycieli, w skład którego wchodzi m.in.:

- Długofalowe szkolenie praktyczne w zarządzaniu klasą z problemami w zachowaniu
- Specjalistyczne studium dla aktualnych i przyszłych metodyków ds. profilaktyki.

Instytut organizuje też doskonalenie dla nauczycieli dotyczące bezpośrednio profilaktyki patologicznych zachowań społecznych. Opublikowano podręcznik najlepszych programów szkoleniowych obejmujących m.in. takie obszary, jak: zapobieganie znęcaniu się (*bullying*), poprawa społeczno-pedagogicznych kompetencji nauczycieli w celu polepszenia atmosfery w klasie.

Zapobieganie i rozwiązywanie problemów edukacyjnych i patologicznych zjawisk społecznych oraz innych problemów związanych z edukacją i motywacją do przełamywania trudnych sytuacji jest częścią zadań szkoły i szkolnych placówek doradczych (centrów doradztwa psychologiczno-edukacyjnego i centrów edukacji specjalnej) w ramach usług doradztwa świadczonych przez te placówki.

Narodowy Instytut Dzieci i Młodzieży (placówka dofinansowywana przez Ministerstwo Edukacji, Młodzieży i Sportu) obejmuje Centra Informacyjne dla Młodzieży, które oferują usługi konsultacyjne i informacyjne (adresy innych placówek, literaturę i legislację, charakterystykę problemu) w obszarze patologicznych zjawisk społecznych.

Od dwóch lat prowadzony jest pilotażowy program przeciwko znęcaniu się (*bullying*) w szkole. Wyniki badań pokazują znaczący spadek znęcania się. Aktualnie trwają prace przygotowujące program do szerszego wykorzystania.

Obywatelskie stowarzyszenie „Społeczność przeciwko znęcaniu się” prowadzi stronę internetową, udostępnia informacje, przygotowuje ulotki dla dzieci i rodziców.

W 2004 roku zorganizowana została konferencja „Znęcanie się w szkołach”.

Źródło: – Eurydice 2007

Finlandia

1. Definicja przemocy w szkole

W oficjalnych dokumentach i legislacji nie funkcjonuje definicja przemocy, natomiast w świecie nauki funkcjonują dwa pojęcia związane z przemocą w szkole:

Znęcanie się (zastraszanie) (*school bullying*) w szkole w odniesieniu do przemocy fizycznej i psychicznej oraz przemoc w szkole (rozumiana jako przemoc fizyczna).

Znęcanie się zdefiniowano jako łańcuch wydarzeń, w których jeden lub więcej uczniów jest ciągle, bądź w powtarzających się okresach, fizycznie lub psychicznie, bezpośrednio lub pośrednio podporządkowany innemu uczniowi lub uczniom.

2. Agresja i przemoc w Finlandii.

Najczęstszą formą znęcania się w szkole jest nękanie (*harassment*), które może przyjąć formę wyśmiewania się, wyzywania, drwienia i obmawiania. Dziewczynki uciekają się do nękania częściej niż do przemocy. Chłopcy częściej stosują znęcanie się i przemoc fizyczną.

Inne formy agresji w szkole to werbalne obrażanie, grożenie, fizyczne obrażenia (pobicia, popchnięcia, kopnięcia), izolacja od grupy, wymuszanie, wyłudzenie, wyrządzenie szkody. Te formy agresji stosowane są wobec uczniów, nauczyciele głównie stają się obiektem wyzwisk i gróźb użycia fizycznej przemocy. Jeśli nauczyciel staje się ofiarą fizycznej przemocy, zwykle dzieje się tak za sprawą ucznia z zaburzeniami psychicznymi. Są to bardzo rzadkie przypadki i nauczyciel może wtedy wnieść sprawę do sądu.

Sugeruje się używanie nazwy *przemoc w szkole*, a nie *znęcanie się w szkole*, co ma zapobiec marginalizowaniu problemu.

Ostatni przypadek zabójstwa w szkole miał miejsce około 30 lat temu: uczeń zabił nauczyciela łopatą.

3. Statystyki

Przemoc w szkole nie jest zjawiskiem masowym. Wg WHO 9 % 11- 15 letnich chłopców i 6 % dziewcząt padło ofiarą znęcania się przynajmniej raz w tygodniu w trakcie szkolnego semestru w Finlandii. Wydarzeniem, o którym głośno stało się w mediach było samobójstwo dziewczynki z gimnazjum spowodowane psychicznym znęcaniem się nad nią przez jej kolegów.

Występuje jednak duże zróżnicowanie regionalne: przemoc występuje częściej na terenach miejskich i w dużych szkołach.

4. Legislacja

Ustawa o Edukacji Podstawowej 628/1998 (na poziomie przedłużonej szkoły podstawowej) nakazuje każdej instytucji oświatowej zapewnienie bezpiecznego środowiska nauki. Każda instytucja oferująca kształcenie ma obowiązek opracować plan ochrony uczniów przed przemocą, znęcaniem się i zastraszaniem.

Nauczyciele i kadra placówek oświatowych mają zagwarantowane bezpieczne środowisko pracy poprzez **Ustawę o Bezpieczeństwie i Zdrowiu w Miejscu Pracy 738/2002**.

Ustawa o Edukacji Podstawowej ustanawia kary dla ucznia, który utrudnia proces dydaktyczny lub łamie zasady ustanowione przez szkoły: uczeń może być wyproszony z sali lekcyjnej, zatrzymany na 2 godziny lub może otrzymać pisemne ostrzeżenie. W przypadkach poważnych ucznia można zawiesić w prawach na 3 miesiące.

Gdy agresywne zachowanie ucznia zagraża innym uczniom, nauczycielom lub kadrze, uczeń może otrzymać zakaz uczestniczenia tego dnia w pozostałych zajęciach edukacyjnych. Za brak pracy domowej uczeń może być pozostawiony w szkole przez maksimum jedną godzinę; odrabia wtedy lekcje pod okiem nauczyciela.

Decyzja o wyznaczeniu kary musi być zawsze poprzedzona stworzeniem uczniowi i jego nauczycielom (opiekunom) możliwości wypowiedzenia się w celu obrony oraz odpowiednimi krokami formalnymi.

Szkoła, która podjęła decyzję o zawieszeniu ucznia zobowiązana jest do zapewnienia uczniowi możliwości nadrobienia materiału i opracowania dla niego indywidualnego planu nauki.

W przypadkach, gdy uczeń – pomimo decyzji o opuszczeniu szkoły – odmawia jej wykonania, nauczyciel lub dyrektor szkoły mają prawo użycia siły – biorąc pod uwagę zagrożenie, jakie stwarza uczeń. O takim użyciu siły zostaje powiadomiona instytucja prowadząca szkołę.

Na ucznia znęcającego się nad swoim kolegą/kolegami może zostać nałożona kara finansowa pomimo młodego wieku. (Precedensem była sprawa dwóch 15-latków ukaranych za znęcanie się nad rówieśnikiem karą około 1200 euro). Uczeń taki może także otrzymać zakaz zbliżania się do swojej ofiary.

Szkoły mogą też zostać ukarane za niezapewnienie bezpieczeństwa uczniom, czyli dopuszczenie do sytuacji, w której uczeń jest narażony na przemoc w szkole. (Precedensem było nałożenie na miasto kary około 12 tysięcy euro za wystawianie ucznia na niebezpieczeństwo przemocy. Sprawę wniósł do sądu dawny uczeń szkoły).

5. Działania profilaktyczne i przykłady dobrej praktyki

Finlandia od około 20 lat wprowadza różne programy profilaktyczne, programy zwalczające przemoc, agresję i znęcanie się w szkołach.

Problemem występowania przemocy w szkole zaczęto interesować się w Finlandii wcześniej, wraz z pojawieniem się prac poświęconych przemocy w szkole w sąsiadującej Szwecji. **Koncepcja Olweusa** zawarta w wydanej w 1986 roku książce: „Znęcanie się między dziećmi w szkole – co wiemy i co możemy zrobić”, proponująca działania na 3 poziomach: jednostki, klasy i szkoły stała się podstawą najbardziej popularnego programu zwalczania przemocy. Na podstawie tej koncepcji opracowano i zrealizowano szczegółowy program działania składający się m.in. z następujących interwencji: natychmiastowej reakcji na przypadki wystąpienia przemocy, dyskusji z uczniami, nauczycielami, rodzicami, a nawet z zewnętrznymi ekspertami po wystąpieniu aktu przemocy, zwiększenie ochrony boisk szkolnych, wzmocnienie współpracy między szkołami a domem uczniów, zadbanie o wzmocnienie poczucia przynależności do wspólnoty szkolnej (organizowanie wycieczek,

przyjęć szkolnych itp.). **Badania Kempelego** potwierdzają redukcję znęcania się o 1/3 w wyniku podjętych działań.

Kolejny stosowany w Finlandii program interwencyjny to **program doskonalenia nauczycieli**: nauczyciele 8 szkół uczestniczyli w seminariach informujących ich o stanie badań dotyczących przemocy w szkole i sposobów reagowania w przypadkach wystąpienia takich incydentów. Ewaluacja tego projektu nie została jeszcze zakończona, ale wyniki nie są tak obiecujące, jak się spodziewano: w szkołach, w których pracowali przeszkoleni nauczyciele fizyczna przemoc zmniejszyła się jedynie marginalnie, choć ogólnie zjawisko znęcania się zmniejszyło się w sposób widoczny.

Drugim popularnym programem jest **koncepcja Farsta**: 2- 4 przeszkolonych nauczycieli interweniuje w szkole natychmiast po wystąpieniu incydentu. Ten system stosuje się w większości szkół z językiem szwedzkim.

Innym sprawdzonym w Finlandii sposobem jest **system alarmowy**. Dzieci, potencjalne ofiary przemocy noszą bransoletki przypominające zegarek na rękę. W momencie, gdy widzą, że ich „agresor” się zbliża, naciskają guzik, który natychmiast przesyła sygnał na telefon komórkowy nauczyciela lub dyżurującego dorosłego, co umożliwia jego wczesną interwencję. System pod nazwą **Tele-Alert** został opracowany na podstawie obserwacji, że to zbyt późna interwencja nauczycieli lub jej brak (nauczyciel nie zauważył na czas, co się dzieje) doprowadzają do pojawienia się incydentów przemocy w szkole.

Dobrym sposobem na rozwiązanie problemu znęcania się w szkole jest podejście do szkoły jako wspólnoty i metoda **interwencji grupowej**. W tym podejściu znęcanie się jest postrzegane jako proces obejmujący więcej osób niż tylko nękaną i nękaną. Zwykle powodem zastraszania jest fakt, że agresor otrzymuje wsparcie od innych w postaci ich uwagi, śmiechu, akceptacji i bezpośrednich zachęt.

Kolejnym sprawdzonym rozwiązaniem jest **pokaz slajdów z szokującymi zdjęciami** (także zdjęciami Rtg) młodych ofiar przemocy w szkole, wraz z opisem jak powstały obrażenia. Te prawdziwe historie z życia ofiar i autentyczne zdjęcia poniesionych obrażeń zostały przedstawione w prawie każdej szkole podstawowej. Badania potwierdzają spadek agresywnych postaw młodych po obejrzeniu slajdów w okresie 5 miesięcy po obejrzeniu pokazu.

Dobrze sprawdza się również interwencja następująca bezpośrednio po incydencie przemocy oraz wzajemna pomoc uczniów, kiedy to uczniowie przekazują informację zwrotną po wystąpieniu danego zdarzenia.

Źródła:

- Eurydice 2007
- Raport *Connect Initiative – Finland, 2001*
- *School Bullying and Violence (Visionary Project 2003)*

Francja

1. Czym jest przemoc w szkole?

Istnieje wiele jej przejawów:

- przemoc słowna /używanie obelg, wyzwisk, przekleństw/
- wtargnięcia /fakt wejścia siłą do miejsc niedozwolonych/
- kradzieże mienia
- niszczenie pomieszczeń
- przemoc fizyczna /bójki, napaści/
- wymuszenia /uzyskanie korzyści siłą lub groźbą/
- używanie i rozprowadzanie środków odurzających /narkotyków/
- posiadanie broni i przedmiotów niebezpiecznych /np.noży, scyzoryków/

Pojęcie przemocy obejmuje również czyny o charakterze rasistowskim, ksenofobicznym skierowanym przeciwko cudzoziemcom i antysemickim.

2. Dane liczbowe

Zebrane przez Ministerstwo Edukacji Narodowej dane wskazują, że w **2004 r.** popełniono we francuskich liceach i gimnazjach **81.000** aktów przemocy.

W roku szkolnym 2005-2006, w którym doszło do rozruchów na przedmieściach i do manifestacji młodzieży protestującej przeciwko C.P.E. /umowie o pierwszej pracy/, średnia liczba zgłoszeń dotyczących przekroczenia prawa na terenie szkół i w pobliżu szkoły utrzymywała się na podobnym poziomie. Wzrosła liczba podpaleń, rzucania kamieniami czy petardami, natomiast podobnie jak w roku ubiegłym zaobserwowano tendencję spadkową w przypadku używania narkotyków i ich rozprowadzania. Czyny o podłożu rasistowskim czy antysemickim są co roku rzadsze. W dłuższym okresie czasu zaobserwowano jednak wzrost czynów wymierzonych przeciwko osobom, w tym nauczycielom i personelowi szkoły. Wzrosła liczba rozwiązywanych wewnątrz szkoły przypadków agresji, natomiast spadła liczba zgłaszanych władzom skarg.

3. Jak przeciwdziałać przemocy w szkole?

Ministerstwo Edukacji Narodowej opublikowało w **1998 r.** **Przewodnik** dotyczący przeciwdziałania przemocy w szkole. Przewodnik określa zasady postępowania władz szkolnych wobec niedozwolonych zachowań oraz wskazuje sankcje, jakie powinny być podjęte wobec ucznia stosującego przemoc w szkole.

Jak wprowadzić prawo w życie?

Aby wprowadzić prawo do praktyki szkolnej Ministerstwo Edukacji Narodowej postanowiło:

- zbadać dogłębnie zjawisko absencji szkolnej oraz stosowania przemocy
- określić jasno obowiązujące reguły zachowania i doprowadzić do ich przestrzegania przez wszystkich
- przeciwdziałać porzucaniu nauki
- wzmocnić pozycję dyrektora szkoły
- zachęcać młodych nauczycieli do podejmowania pracy w trudnym środowisku
- wspierać ofiary przemocy
- zapoczątkować wielką debatę publiczną na rzecz utworzenia „Narodowej Karty Szkoły”.

W 2000 r. powołano **Komitet narodowy** mający na celu rozwój polityki krajowej w dziedzinie walki z przemocą w szkole.

4. Co mówi prawo?

Obowiązujące ustawodawstwo z całą siłą określa, że wszelkie przejawy przemocy w szkole są niedopuszczalne. Członkowie społeczności szkolnej narażeni na przemoc w środowisku szkolnym muszą otrzymać pomoc, wsparcie i ochronę. Ministerstwo Edukacji Narodowej wraz z Ministerstwem Sprawiedliwości i Ministerstwem Spraw Wewnętrznych przygotowało **Okólnik /nr 2006-125 z 16.08.2006r./**, który został rozesłany do wszystkich szkół przed rozpoczęciem roku szkolnego **2006/2007**.

W okólniku ministerstwo podkreśla raz jeszcze, iż **przeciwdziałanie niepowodzeniom w nauce oraz wyrównywanie szans uczniów stanowi podstawę zapobiegania przemocy**.

Jeśli do aktów przemocy dojdzie, obowiązkiem **kuratorów** jest zapewnienie ofiarom przemocy opieki prawnej, medycznej, psychologicznej i socjalnej. Ofiary, zarówno uczniowie jak i personel szkoły otrzymają szczegółowe informacje dotyczące ich praw. **W kuratoriach wprowadzono stałe dyżury telefoniczne oraz udostępniono stałe czynny adres poczty elektronicznej dla personelu, uczniów oraz rodziców**. Zostaną rozszerzone środki zaradcze dla zapobiegania kryzysom w szkołach potrzebujących tego typu pomocy i rady.

Dla zapewnienia bezpieczeństwa osób, **wspólnie z lokalnymi władzami policji i żandarmerii zostanie opracowana diagnoza bezpieczeństwa w stosunku do każdej szkoły**. To rozpoznanie sytuacji w konkretnej szkole zawierać będzie zalecenia w celu poprawy ochrony i monitorowania szkół. Działania zabezpieczające dostęp do budynków są kontynuowane, na żądanie dyrektorów szkół w uzgodnieniu ze służbami policji i żandarmerii. Są wyznaczone konkretne osoby do zapewnienia łączności między policją i żandarmerią odpowiedzialną za bezpieczeństwo w szkole a dyrektorem szkoły. Jeśli zajdzie taka potrzeba, na żądanie dyrektora szkoły **może zostać zorganizowany stały dyżur przedstawiciela służb porządkowych na terenie gimnazjów i liceów**.

W okólniku wystosowanym do szkół Ministerstwo Edukacji Narodowej zwraca uwagę na konieczność **ściślejszego włączenia rodziców w działania wychowawcze szkoły**. W tym celu **do dyspozycji rodziców mogą zostać przekazane sale szkolne w godzinach pozalekcyjnych**, w których rodzice mogliby organizować różnego rodzaju zajęcia.

Jest wprowadzona nota z zachowania w szkole obejmująca ocenę poszanowania przez ucznia swych obowiązków, wewnętrznego regulaminu szkoły oraz oceniająca postawę zaangażowania.

W celu podniesienia skuteczności współdziałania z instytucjami partnerskimi każda szkoła powinna opracować plan zapobiegania przemocy w szkole w ramach edukacyjnego komitetu na rzecz zdrowia i wychowania obywatelskiego. Porozumienia o partnerstwie będą co roku poddawane ocenie i aktualizowane.

Powołano **Komitet pilotażowy** związany z międzyresortowym komitetem zapobiegania przestępczości, który będzie dokonywał corocznej oceny działań w tym zakresie oraz inicjował prace grup roboczych.

W celu lepszego informowania społeczności szkolnej o jej prawach, zasadach postępowania i stosowanych procedurach, Ministerstwo Edukacji Narodowej przygotowało trzy dokumenty:

1. **„Zasady postępowania w przypadku przekroczenia prawa w środowisku szkolnym”**
Przygotowany wspólnie z Ministerstwem Sprawiedliwości i Ministerstwem Spraw Wewnętrznych dokument uściśla procedurę składania skarg, obiegu dokumentów oraz przekazania informacji zwrotnej dyrektorowi szkoły. Prokuratura powinna powiadomić dyrektora o wszystkich wszczętych krokach w związku ze złożonymi skargami i sygnałami. Każda szkoła otrzymała dwa egzemplarze tego dokumentu.

2. **„Fakty i sytuacje braku bezpieczeństwa na terenie szkoły i w jej pobliżu. Pytania-odpowiedzi”**
Dokument zawiera odpowiedzi na najczęściej zadawane pytania. Jest opatrzony słowniczkiem terminów prawnych.

3. **„Reagować na przemoc”**
Jest to praktyczny przewodnik skierowany do nauczycieli i pracowników szkoły, którzy są ofiarami lub świadkami przemocy. Szeroko rozprowadzany wśród szkół.

5. Przykład dobrej praktyki

Od roku 2001 w Montreuil pod Paryżem wprowadzono do szkół projekt pokojowego rozwiązywania konfliktów w środowisku szkolnym. Program zatytułowany „Vers le pacifique” (w kierunku spokoju) prowadzony w kilku krajach przez organizację społeczną CIRCM /pod patronatem UNESCO/ proponuje wypracowanie trwałych rozwiązań problemu przemocy w szkole. Projekt zakłada aktywne uczestnictwo uczniów w poszukiwaniu propozycji rozstrzygnięć oraz przygotowanie w tym celu całej społeczności szkolnej, łącznie z rodzicami poprzez prowadzenie szkoleń. Wdrożenie projektu do praktyki szkolnej oraz rezultaty programu szkoleń poddane są ewaluacji oraz stanowią przedmiot badań naukowych.

Źródła:

- Strony internetowe francuskiego Ministerstwa Edukacji Narodowej
- <http://www.education.gouv.fr/cid3913/la-prevention-et-la-lutte-contre-la-violence.html>
- <http://www.education.gouv.fr/cid4338/les-actes-de-violence-recenses-dans-signa>
- Strona Senatu francuskiego adresowana do młodzieży
- <http://ww.junior.senat.fr/actu/info44.html>
- Strona Rady Europy poświęcona problemom przemocy w szkole
- <http://www.coe.int/t/e/com/files/events/2002-12-Violence-schools/France.asp>

Grecja

1. Przemoc, agresja – rodzaje i definicja.

Badania poświęcone przemocy w szkole dotyczą głównie przemocy fizycznej. Innym rodzajem przemocy omawianym w raportach naukowych jest niszczenie obiektów szkolnych. Wg niektórych badań (Petropoulus 2000) ten rodzaj przemocy jest częściej spotykany w szkole niż przemoc fizyczna i jest postrzegany jako pewnego rodzaju „odwet” na szkole – sprawcy przemocy wobec ucznia.

Inna forma przemocy charakterystyczna dla Grecji to przynależenie do gangów.

W języku greckim nie istnieje termin znęcanie się w szkole (*bullying*).

2. Statystyki

W badaniu przeprowadzonym w 2001 na 1 312 uczniach szkół podstawowych w wieku 8 – 12 lat z obszarów Aten 14,7 % uczniów zadeklarowało, że było ofiarą znęcania się, 6, 3 % - sprawcami, a 4, 8 % uczniów znęcało się i było ofiarą znęcania. Na podstawie informacji uzyskanych od dyrektorów szkół powstał wniosek, że zachowania społeczne występują częściej w szkołach zatłoczonych, na terenach miejskich oraz tam, gdzie atmosfera między nauczycielami nie jest przyjazna.

W szkołach średnich występowanie aktów przemocy fizycznej jest niewielkie – udział w takich aktach w roli sprawcy zadeklarowano średnio na poziomie 0, 43 (na skali od 0 – nigdy do 4 – bardzo często), w roli ofiary - 0, 86. Badanie zostało przeprowadzone w 2000 r. przez Petropoulus, Papastylianou, Katerelos i Harisis.

16, 6 % uczniów liceów przyznało się do uczestniczenia więcej niż jeden raz w zbiorowym akcie przemocy, a 7, 1 % przyznało, że przynależy do gangu. 52, 3 % uczniów przyznało, że było ofiarami zbiorowych aktów przemocy.

W 33 % ataków użyto noża, sztyletu lub pistoletu. Badanie przeprowadzono w 2000 r. przez Manoudaki.

Sprawcami przemocy są częściej chłopcy.

3. Przeciwdziałanie i zapobieganie przemocy.

Niektóre działania Ministerstwa Edukacji i Religii, Instytutu Edukacji i Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej:

1. Opracowanie i dystrybucja ulotki dotyczącej przemocy w szkole, jej przeciwdziałaniu i zapobieganiu.
2. Publikacja materiałów edukacyjnych promujących antyrasistowskie i pokojowe postawy, wykorzystanych podczas lekcji matematyki, geografii, historii i literatury.
3. Programy telewizyjne, zajęcia artystyczne i sportowe organizowane po zajęciach szkolnych.
4. Edukacja zdrowotna, profilaktyka uzależnień, szkolenie z zakresu umiejętności psychospołecznych.
5. Seminaria szkoleniowe dla 580 nauczycieli dotyczące przeciwdziałania i zapobiegania przemocy w szkole.

6. Ustanowienie szkół drugiej szansy dla osób powyżej 18 lat, które nie ukończyły szkoły, a chciałyby uzupełnić swoją edukację.
7. Działania integrujące imigrantów, uchodźców, członków mniejszości narodowych – przygotowanie odpowiednich, dostosowanych kulturowo materiałów instruktażowych.

4. Przykłady dobrej praktyki

Polityka Przeciwko Przemocy w Szkole – udany projekt przeprowadzony w prywatnej szkole w Atenach. Jego pierwszym etapem było budowanie świadomości istnienia problemu wśród nauczycieli i kadry szkoły poprzez organizację spotkań prowadzonych przez psychologów i dystrybucję ulotki opisującej problem i sposoby rozwiązywania problemu przemocy w szkole.

W drugim etapie przeprowadzono kampanię informacyjno- szkoleniową wśród uczniów. Próbowano zmienić utrwalone przekonania, że „fajnie jest znęcać się nad innymi”, „nic z tym nie można zrobić”, „lepiej nie prosić dorosłych o pomoc” poprzez dyskusję nad odpowiednio przygotowanymi opowiadaniem, dyskusje klasowe prowadzone przez psychologów i prezentacje na temat przemocy w szkole.

Równolegle funkcjonuje zorganizowany system postępowania w przypadku przemocy:

- Poradnictwo dla ofiar i sprawców przemocy
- Informacja i poradnictwo dla rodziny
- Kary i konsekwencje dla sprawców przemocy

Szczególnie udanym przedsięwzięciem są pomocnicze zespoły w liceach, złożone z personelu administracyjnego szkoły, psychologów i nauczycieli. Ich zadaniem jest identyfikacja uczniów zagrożonych kryzysem, ocena problemu i pomoc.

Trzecim etapem wdrażania Polityki Przeciwko Przemocy w Szkole było budowanie świadomości istnienia problemu wśród rodziców. Każda rodzina otrzymała ulotkę informującą o szkolnej strategii zapobiegania i przeciwdziałania przemocy i zaproszenie na prezentację i dyskusję w szkole.

Program zaowocował:

- Zwiększoną motywacją do zgłaszania przypadków przemocy kadrze szkoły i rodzicom
- Zwiększonym zainteresowaniem tematem, szczególnie wśród uczniów klas starszych
- Zwiększoną wrażliwością kadry szkoły w postępowaniu z przypadkami przemocy.

Innym ciekawym projektem był wspólny projekt szkoły, lokalnego stowarzyszenia nauczycieli i centrum poradnictwa rodzinnego. W 1998 roku dyrektor szkoły w Kallithea zwrócił się z prośbą do centrum poradnictwa o diagnozę sytuacji w szkole i pomoc w rozwiązaniu problemu przemocy, wandalizmu i uzależnieniu od narkotyków w szkole. Po dwutygodniowych obserwacjach centrum poradnictwa rodzinnego ustaliło diagnozę: problemy szkolne wynikają z braku komunikacji między uczniami a nauczycielami, między samymi uczniami, braku wolnego czasu, autorytarnymi praktykami niektórych nauczycieli i nieatrakcyjnymi obiektami szkolnymi (stare budynki, mało miejsca na boisku szkolnym).

Na podstawie powyższej diagnozy przygotowano 3-miesięczny program interwencyjny, który polegał na zorganizowaniu przestrzeni do zajęć, wprowadzeniu indywidualnego poradnictwa dla uczniów, planowaniu i przeprowadzaniu zajęć sportowych wspólnie przez nauczycieli i uczniów, udzielaniu wsparcia psychologicznego, profilaktyce uzależnień, doradztwie zawodowym, włączeniu uczniów w rozwiązywanie problemów szkoły, spotkaniach między nauczycielami a specjalistami z centrum poradnictwa rodzinnego.

Źródło: – Raport *Connect Initiative – Greece, 2001*

Hiszpania

1. Definicja

W legislacji nie ma wyraźnie sformułowanej definicji przemocy i agresji, w dokumentach rządowych i legislacji pojawiają się odniesienia do definicji ogólnie przyjętych. Np. raport „Przemoc w szkole: zjawisko znęcania się uczniów w szkołach (1999-2006)” przygotowany przez rzecznika praw obywatelskich powołuje się na definicję Olweusa i określa to zjawisko w następujący sposób: znęcanie się polega na celowym wyrządzaniu szkody lub przykrości innemu uczniowi, który staje się ofiarą powtarzających się ataków. Ofiara takich ataków nie może sama wyjść z tej sytuacji, powtarzające się ataki powodują obniżenie samooceny, lęk i symptomy depresji, co utrudnia integrację w szkole i proces uczenia się.

2. Rodzaje agresji i przemocy.

W Hiszpanii najczęściej spotykane formy przemocy to:

- **Znęcanie się nad rówieśnikami** (głównie agresja słowna i wykluczenie społeczne, groźby oraz pośrednie i bezpośrednie ataki agresji fizycznej, rzadziej wymuszanie, molestowanie czy groźby bronią). Najbardziej ekstremalnym przypadkiem było samobójstwo dwóch uczniów w wyniku prześladowań w szkole.
- **Przemoc wobec nauczycieli** (gdym sprawcą przemocy jest uczeń, ojciec lub opiekun). Przypadki stosowania przemocy wobec nauczycieli wzbudziły debatę publiczną: powstały propozycje potraktowania ich jako przestępstw w ramach Kodeksu Karnego.

3. Statystyki

Nie ma narodowych statystyk dotyczących przemocy w szkole. Jednak niektóre przeprowadzone badania rzucają światło na zjawisko przemocy, np. raport rzecznika praw obywatelskich dotyczący przemocy w szkołach ponadpodstawowych podaje, że 5,8 % uczniów biorących udział w badaniu (w sumie w badaniu brało udział około 3 000 uczniów) przyznało się do bycia ofiarą agresji fizycznej przynajmniej raz w 2005 roku, a 1,6 % uczniów przyznało się do bycia ofiarą powtarzających się ataków agresji. W tym samym badaniu 7,6 % uczniów oświadczyło, że przynajmniej raz było ofiarą psychicznego znęcania się, a 4,4 % - powtarzających się epizodów tego znęcania się. Ofiarami agresji słownej deklaruje się być między 27 a 32 % uczniów biorących udział w badaniu.

4. Legislacja

Ustawa 27/2005 z 30 listopada w sprawie promocji pokojowej edukacji i kultury

Ustawa 2/2006 z 3 maja o Edukacji

Rozporządzenie 732/1995 z 5 maja ustanawiające prawa i obowiązki uczniów i zasady współzycia w szkołach.

Rozporządzenie ECI/1864/2006 z 26 maja ustanawiające narodowe nagrody promujące pokojowe współzycie w szkołach i ustalające zasady narodowego konkursu dobrych praktyk w dziedzinie współzycia w szkołach w 2006.

Organizacja szkół i ich funkcjonowanie leżą w kompetencjach władz oświatowych Wspólnot Autonomicznych, dlatego większość legislacji z tego zakresu wydawana jest na poziomie regionalnym.

5. Przeciwdziałanie i zapobieganie przemocy

Plan Promocji i Poprawy Współżycia w Szkołach

Plan dotyczy narastających problemów występujących w szkołach, szczególnie w szkołach ponadpodstawowych. Są to m.in.:

- Przeszkadzanie na lekcjach
- Agresja wśród uczniów (w różnej formie: od bezpośrednich ataków fizycznych do bardziej subtelnej psychologicznej formy), znęcanie się

Plan zawiera następujące konkretne propozycje:

- Ustanowienie Narodowego Obserwatorium ds. Współżycia i Zapobiegania Konfliktom w Szkołach
- Przegląd legislacji na poziomie regionalnym, wymiana doświadczeń i informacji między Wspólnotami
- Profesjonalne wsparcie ofiar przemocy (uczniów i nauczycieli)
- Opracowanie programów działań (szczególnie w szkołach na terenach defaworyzowanych) z zakresu pokojowego współżycia
- Wprowadzenie problematyki współżycia w szkole do programów kształcenia nauczycieli
- Strona internetowa
- Organizacja konkursu grantowego na projekty promujące pokojowe współżycie w szkołach
 - Organizacja corocznego Kongresu międzynarodowego na temat współżycia w szkole
- Przygotowanie przez ministerstwo strategii, wytycznych i materiałów dotyczących współżycia w szkole
- Organizacja kursów szkoleniowych dla nauczycieli

Oprócz planu ministerstwa, poszczególne Wspólnoty wykształciły własne programy przeciwdziałające i zapobiegające przemocy w swoich regionach.

Źródła: – Eurydice 2007
– Raport *Violencia Escolar (1999-2006)*

Holandia

1. Rodzaj przemocy i statystyki

W Holandii badania przeprowadzone w latach 90-tych wskazują, że przemoc w szkole najczęściej przejawia się w postaci:

- Przemocy fizycznej
- Przemocy emocjonalnej
- Wykluczenia z grupy rówieśniczej
- Przemocy na tle seksualnym i molestowania seksualnego
- Dokuczania nauczycielom
- Umyślnych szkód materialnych i wandalizmu.

Z różnych badań wynika, że powtarzające się akty przemocy dotyczyły w latach 90-tych od 8 do 15% uczniów. Nauczyciele zaobserwowali, że ok. 20% uczniów stale przeszkadza w prowadzeniu lekcji.

2. Działania i przykłady dobrej praktyki

Działania na szczeblu rządowym:

Ministerstwo Edukacji:

- Projekt zapobiegania molestowaniu/przemocy na tle seksualnym w szkołach (1992) – m.in. opracowanie pakietu dla szkół podstawowych pozwalającego na identyfikację molestowania seksualnego i radzenie sobie z tym zjawiskiem.
- Program zapobiegania i przeciwdziałania przemocy w szkołach realizowany w latach 1995-2000 poprzez publikacje i Krajową Kampanię „Bezpieczna szkoła” (patrz również informacje na następnej stronie).
- Program zarządzania konfliktami w szkołach podstawowych i średnich przygotowany przez organizację edukacyjną *Sardes* na zamówienie ministerstwa (materiały dydaktyczne, szkoleniowe oraz procedury mediacji rówieśniczej, 1999)

Ministerstwo Zdrowia

- Raport dotyczący wczesnego ostrzegania i aktywnego wspierania młodzieży zagrożonej przemocą i uzależnieniami (1995)

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

- Współpraca z dużymi aglomeracjami miejskimi dotycząca przeciwdziałania wandalizmowi, przemocy i zachowaniom o charakterze kryminalnym (1994-96).
- Program „Młodzież i Bezpieczeństwo” (1996)

Ministerstwo Sprawiedliwości

- Raport dotyczący uwarunkowania zjawisk przemocy wśród młodzieży, zalecający szybkie i konsekwentne interwencje oraz położenie nacisku na zapobieganie przemocy w szkołach (1994).
- Biała Księga dotycząca przestępczości wśród nieletnich i jej zapobieganiu, ze szczególnym uwzględnieniem grup ryzyka (młodzież z grup mniejszości etnicznych) (1996).

Ministerstwo Edukacji i Ministerstwo Sprawiedliwości wspólnie uruchomiły w 2001 r. 4-letni projekt zarządzania konfliktami w szkole przygotowany przez *Sardes*. Projekt był realizowany w szkołach podstawowych i średnich.

Inne instytucje i stowarzyszenia:

- Instytut Reklamy Niekomercyjnej – w 1995 r. zorganizowanie kampanii reklamowej skierowanej przeciw przemocy w szkole.
- Krajowa Konfederacja Stowarzyszeń Rodziców – przeciwdziałanie przemocy w szkole od wczesnych lat 90-tych.
- Holenderski Związek Nauczycieli i Instytut Zdrowia Pracowników - badania nad poziomem agresji i przemocy na tle seksualnym, na które są narażeni pracownicy zatrudnieni w szkołach, publikacja przewodnika „Bezpieczny w szkole”.

Krajowa Kampania Ministerstwa Edukacji pod nazwą „Bezpieczna szkoła” została oparta na trzech głównych założeniach:

- a) podnoszenie kompetencji społecznych dzieci i młodzieży
- b) przeciwdziałanie i zapobieganie przemocy oraz skuteczne interwencje
- c) bezpieczne warunki nauki i odpowiednie regulacje dotyczące bezpieczeństwa w budynkach szkolnych.

Poszczególne szkoły, zgodnie z zasadą autonomii, wybierają odpowiednie sposoby działania i są rozliczane z rezultatów.

Kampania w szkołach obejmowała następujące działania:

- Przygotowanie procedury wsparcia w sytuacjach kryzysowych
- Dostosowanie rozwiązań do konkretnego problemu
- Rozpowszechnianie przykładów dobrej praktyki
- Przygotowanie szkolnej strategii przeciwdziałania przemocy
- Opracowanie listy potrzebnych działań wspierających (szkolenia, materiały dydaktyczne)
- Opracowanie programu opieki zdrowotnej i zapewnienia bezpieczeństwa w szkole (zatrudnienie doradców, ustalenie procedury składania skarg)

- Dla uczniów – dyskusje i konkursy (film, fotografia, teksty, komiksy, plakaty, muzyka i drama).
- Wsparcie rówieśnicze

Inne działania w ramach Kampanii:

- Krajowy telefon zaufania dla uczniów, rodziców i szkół
- Władze lokalne – zawieranie umów dotyczących bezpieczeństwa lokalnego, w tym bezpieczeństwa w szkołach
- Władze krajowe – zapewnienie koordynacji działań szkół i władz lokalnych z działaniami na poziomie polityki krajowej.

Kampania została zakończona po 5 latach utworzeniem Ośrodka Transferu Doświadczeń „Młodzież, Szkoła, Bezpieczeństwo”. Ośrodek stworzył m.in. kodeks postępowania dla młodzieży, który został poddany konsultacjom społecznym. Opublikował także serię broszur poświęconych zagadnieniom bezpieczeństwa.

Inicjatywy lokalne:

- Współpraca szkół z władzami lokalnymi oraz stały kontakt z policją w celu zwalczania wandalizmu, drobnych przestępstw oraz przemocy wśród młodzieży.
- Wykorzystanie programów pochodzących z USA lub Zjednoczonego Królestwa i dostosowanie ich do warunków lokalnych – np. projekt mediacji rówieśniczej (Utrecht).

Przykład kodeksu postępowania, który może stanowić propozycję do dyskusji w szkołach i klasach szkolnych:

Szacunek

Szanuję moich kolegów i nauczycieli

Nie przekraczać wyznaczonych granic

Staram się nie przekraczać wyznaczonych granic, a jeśli mi to się zdarza, wycofuję się

Nie stosować przemocy

Staram się rozwiązywać konflikty bez stosowania jakiejkolwiek przemocy

Ocena postępowania

Proszę, powiedz mi, co robię dobrze, a co źle.

Źródło: Raport Connect Initiative – the Netherlands, 2001.

Litwa

1. Rodzaje przemocy wobec dzieci

Na Litwie nie funkcjonuje definicja przemocy i agresji w szkołach. **Narodowy Program Zapobiegania Przemocy i Wspierania Dzieci 2005- 2007** wyróżnia natomiast następujące rodzaje przemocy wobec dzieci:

- przemoc wobec dzieci i zaniedbanie ich opieki
- fizyczna przemoc wobec dzieci
- emocjonalna przemoc wobec dzieci
- seksualna przemoc wobec dzieci

Program koordynuje Ministerstwo Bezpieczeństwa Społecznego i Pracy, a Ministerstwo Edukacji zajmuje się realizacją działań edukacyjnych w ramach tego programu. W Ministerstwie Edukacji funkcjonuje też Departament Socjalizacji Dzieci i Młodzieży, który odpowiada za politykę zapobiegania przemocy w szkołach.

2. Legislacja.

Artykuł 61 Ustawy o Edukacji z 1991 zobowiązuje dyrektora szkoły do stworzenia bezpiecznego środowiska, w którym zapobiega się demonstrowaniu przemocy, zastraszaniu i kształtowaniu niebezpiecznych wzorców zachowań.

16 października 2002 r. Minister Bezpieczeństwa Społecznego ustanowił **Plan Zwalczenia Przemocy wśród Dzieci**.

W 2002 r. Komisarz Policji podpisał **Instrukcję Intensywnego Zapobiegania Przemocy wobec Dzieci**. Dzięki niej policjanci wraz z przedstawicielami administracji szkoły regularnie omawiają negatywne procesy mające miejsce w szkole w związku z aktami przemocy, analizują zaistniałe akty przemocy i wraz z pedagogami, lekarzami, przedstawicielami organizacji pozarządowych podejmują działania profilaktyczne.

Narodowy Program Zapobiegania Przemocy i Wspierania Dzieci 2005- 2007: w ramach programu prowadzone są zajęcia edukacyjne dla dzieci i młodzieży dotyczące problematyki zapobiegania przemocy, organizowane są kampanie informacyjne przeciwko przemocy, zapewniany jest dostęp do informacji (także dla ofiar przemocy). Ponadto w ramach programu podnosi się kwalifikacje osób zawodowo zajmujących się dziećmi, opracowuje się projekty aktów prawnych zapobiegających przemocy, a także podnosi się jakość usług dla dzieci ofiar przemocy (np. w zakresie modyfikacji struktury wywiadu z ofiarami przemocy itp.) i sprawców przemocy (w zakresie rehabilitacji i reintegracji). Prowadzone są też kampanie informacyjne kształtujące w społeczeństwie świadomość istnienia problemu.

Rozporządzenie z 2004 umożliwiło ustanowienie grup profilaktycznych w szkole.

Rządowy Program Ustanowienia Pedagogów Społecznych na lata 2001-2005 umożliwił zatrudnianie pedagogów społecznych w szkołach ogólnokształcących i zawodowych. Zadaniem pedagogów jest zapewnianie bezpieczeństwa i przestrzegania praw dzieci. Pedagodzy zajmują się również uczniami z grup ryzyka: nadużywającymi narkotyków, młodocianymi przestępcami, osobami, którym grozi wyrzucenie ze szkoły. Pedagog ocenia i pomaga rozwiązać problemy, z którymi styka się dziecko, takie jak zaspokojenie potrzeb i zapewnienie mu bezpieczeństwa, zajmuje się również realizacją programów nastawionych na podnoszenie motywacji do nauki, zwiększenie frekwencji, przełamywanie trudności emocjonalnych i behawioralnych. Pedagog pracuje też z dziećmi uzależnionymi od alkoholu, narkotyków, wykorzystywanymi fizycznie i seksualnie. Pedagog pomaga rodzicom w wychowaniu dziecka, w zrozumieniu jego potrzeb, w określeniu rodzicielskich praw i obowiązków. Informuje rodziców o ich prawie do otrzymania społecznego i edukacyjnego wsparcia, współpracuje z nauczycielami i administracją szkoły, pomaga im zrozumieć, w jaki sposób problemy dziecka wpływają na jego zachowanie,

Oprócz pedagoga, w szkołach pracują psychologowie edukacyjni, których zadaniem jest pomoc uczniom z problemami psychologicznymi i edukacyjnymi, a także ich rodzinom i nauczycielom, oraz prowadzenie konsultacji w kwestiach edukacyjnych, przeprowadzanie ocen psychologicznych i badań, prowadzenie projektów rozwoju umiejętności społecznych, zapobieganie młodocianej przestępczości, nadużywaniu narkotyków, przemocy i samobójstw.

3. Działania profilaktyczne i zaradcze.

Na podstawie rozporządzenia z 2004, w każdej szkole powołano grupę profilaktyczną zajmującą się zapobieganiem przestępczości wśród młodzieży, profilaktyką AIDS, uzależnień od alkoholu i narkotyków i monitorowaniem atmosfery w szkole.

W skład grupy wchodzi: pedagog społeczny, psycholog, nauczyciele, przedstawiciel administracji, przedstawiciel policji, przedstawiciel instytucji broniącej praw człowieka, organizacje pozarządowe. Wspólnie ze społecznością szkolną i radą szkoły (składającą się z nauczycieli, rodziców i uczniów) grupa identyfikuje najważniejsze problemy w szkole i do października każdego roku przedstawia plan działania wyznaczający sposoby rozwiązywania i przeciwdziałania problemom w szkole.

Ponadto, w ramach zewnętrznej oceny dokonuje się ewaluacji etosu szkoły rozumianego jako szkolne środowisko, relacje między uczniami a nauczycielami, podejście szkoły do zachowania ucznia itp. Jednym ze wskaźników jest wskaźnik Kultury, w skład którego wchodzi bezpieczeństwo w szkole. Oceniając bezpieczeństwo w szkole, udzielane są odpowiedzi na pytania: kto i jak zapewnia bezpieczeństwo w szkole, w jaki sposób szkoła identyfikuje przypadki wystąpienia przemocy i co robi, aby je eliminować? Jak utrzymuje się porządek i dyscyplinę w szkole i jakie działania podejmuje się w celu ich podtrzymania? Jakie inne instytucje, poza szkołą, pomagają zachować bezpieczeństwo?

4. Przykłady dobrej praktyki

- Rok 2005/2006 został ogłoszony Rokiem Przyjaznej Szkoły.
- Powstały Centra Pomocy Psychologicznej Młodocianym.
- Zorganizowano rysunkowy konkurs dla dzieci: Świat bez Przemocy
- Kursy dot. przemocy wobec dzieci włączone zostały do programu studiów na Akademii Pedagogicznej w Wilnie
- Projekt Dziecięcej Linii Pomocy na Telefon: „Kolega Koleżance”, gdzie młodociani wolontariusze szkolą się, jak nieść pomoc psychologiczną swoim kolegom.
- Projekt Centrum Wsparcia Dzieci: Zapobieganie przemocy w szkole – teoretyczne i praktyczne szkolenie dla pedagogów i innych przedstawicieli społeczności szkolnej, osób zawodowo zajmujących się profilaktyką i interwencją w przypadku przemocy, szkolenia dla uczniów i rodziców dotyczące zapobiegania przemocy.

Źródła:

- Eurydice 2007
- *United Nations Study on Violence against Children*
- *Reply by the Government of the Republic of Lithuania*

Niemcy

1. Definicja przemocy

Z psychologicznego punktu widzenia przemoc definiowana jest jako pochodna agresji, w pracach naukowych agresja postrzegana jest jako pochodna przemocy, natomiast w podejściu socjologiczno-kryminologicznym przemoc to jedna z form zachowania dewiacyjnego.

Definicja znęcania się w szkole (bullying):

Uczeń zagrożony jest przemocą lub aktami znęcania się, gdy narażony jest na powtarzające się negatywne ataki ze strony innego ucznia/uczniów. Negatywne ataki to ataki słowne (grożenie, wyśmiewanie), fizyczne (bicie, popychanie itp.) lub też niemające formy słownej czy fizycznej (gesty, wykluczenie z grupy). Terminu znęcanie się nie używa się w odniesieniu do dwóch uczniów równych pod względem siły fizycznej lub psychicznej, którzy walczą lub kłócą się sami ze sobą. Znęcanie się charakteryzuje nierównowaga siły. (Hanewinkel & Knaack, 1997).

2. Rodzaje przemocy i agresji.

Poważne przestępstwa zdarzają się rzadko i nie są charakterystyczne dla przemocy w szkole.

Najczęściej spotykaną formą przemocy w szkole jest przemoc słowna.

Najczęściej ofiarami i sprawcami przemocy są uczniowie w wieku 13-15 lat.

3. Statystyki.

Wyniki badań nad przemocą nie są jednolite i wskazują bądź na wzrost przemocy w szkole (Schwind 1999) bądź na jej stały poziom (Wenzke 1997).

Badanie przeprowadzone na grupie ponad trzech i pół tysiąca uczniów w Bawarii wykazało, że przemoc w szkole powiązana jest z przynależnością do gangów młodocianych (Fuchs 1995). Inne badanie (Schwind 1999) wykazało, że około 7 % uczniów klas 6, 8 i 10 w ciągu ostatniego miesiąca zabrało coś od innych siłą, 4 % uczniów przyznało się do pobicia kolegów w trakcie drogi do szkoły, tyle samo do noszenia broni w szkole, a 9 % przyznało się do konfliktów z innymi.

Badania przeprowadzone w 1999 roku przez Schubartha nie wykazują różnic w występowaniu przemocy w szkołach Wschodnich i Zachodnich Niemiec.

4. Legislacja.

Konstytucja niemiecka gwarantuje troskę o nietykalność osobistą obywateli.

Wyrokiem sądu w Saarland z 1997 nauczyciele mają obowiązek chronić uczniów przed uszczerbkiem na zdrowiu i przed łamaniem innych, gwarantowanych przez prawo dóbr osobistych.

Szkoły mają obowiązek – oprócz przekazywania wiedzy – także wypełnianie funkcji wychowawczych, np. kształcenia umiejętności zawierania kompromisów i tolerancji dla osób o innych poglądach. Muszą też zagwarantować swoim uczniom ochronę przed naruszeniem ich praw w sferze psychologicznej i fizycznej.

W 1992 roku konferencja Sekretarzy ds. Kultury wydała deklarację *Saarbrucker Declaration*, w której nawoływano do tolerancji i solidarności, a także do pogłębienia zrozumienia między uczniami niemieckimi i uczniami obcego pochodzenia.

Każdy Land sam ustala zasady i strategie dla szkół swojego regionu.

5. Przeciwdziałanie i zwalczanie przemocy.

W 1987, idąc za przykładem USA i Francji, powołano Komisję ds. Przemocy: niezależną rządową komisję do zapobiegania i zwalczania przemocy. Jednym z zadań tej Komisji było opracowanie realistycznych, dających się zastosować koncepcji zwalczania przemocy w szkole. Niektóre z nich to:

- Wprowadzenie małych klas i likwidacja wielkich szkół, nauka ponoszenia wspólnej odpowiedzialności, wprowadzenie kar i działań naprawiających szkody, stworzenie rówieśniczych grup wsparcia
- Bezpośredni system wsparcia zapobiegający powtarzaniu klas – wczesna diagnoza problemów z uczeniem się
- Poprawa atmosfery w szkole – przeszkolenie nauczycieli i redukcja biurokracji
- Wczesne wykrywanie sytuacji prowadzących do przemocy
- Wprowadzenie treści dotyczących ważnych kwestii społecznych i emocjonalnych do programów nauczania
- Szkolenia nauczycieli z zakresu radzenia sobie z przemocą
- Utworzenie komitetów wsparcia.

Przykładowe działania podejmowane przez poszczególne Landy:

Badania–Wirtembergia

- Zmiana programów nauczania, wprowadzenie do celów edukacyjnych tolerancji i szacunku dla wartości i przekonań innych
- Projekt **Najpierw zapobiegamy** – w ramach sieci przeciwko przemocy zebrano pomysły na profilaktykę i interwencję wobec przejawów przemocy. Na poziomie szkoły: promocja społecznej odpowiedzialności, szkolenie mediatorów, tworzenie i wdrażanie szkolnej polityki, na poziomie regionalnym: upowszechnianie informacji o przemocy
- Od 2000/2001 utworzenie biura kontaktowego dla szkół w kwestii zapobiegania przemocy

Bawaria

- Projekt przeciwko przemocy w szkole
- Szkolenie z zakresu mediacji dla nauczycieli

Hamburg

- Projekt: **Więżniowie Pomagają Młodym**: współpraca z policją; młodzi z grup ryzyka wraz z pedagogami rozmawiają z więźniami o konsekwencjach zachowania przestępczego

Nadrenia–Palatynat

- Dofinansowywanie projektów zapobiegających przemocy w szkole
- Projekt: uczniowie jako towarzysze w czasie wolnym

Saksonia

- Edukacja z zakresu praw człowieka, dyskusje okrągłego stołu z przedstawicielami policji

Saksonia–Anhalt

- Projekt: **Stres w Szkole – Agresja – Relaks**
- Szkolenia z mediacji

Szlezwik–Holsztyn

- Projekt bazujący na koncepcji Olweusa w 47 szkołach

Źródła: – Raport *Connect Initiative – Germany, 2001*
– *School Bullying and Violence (Visionary Project 2003)*

Portugalia

1. Definicja

W Portugalii nie sformułowano krajowej definicji „przemocy w szkole”. Legislacja odnosząca się do krajowego Programu „Bezpieczna Szkoła” posługuje się terminem „brak poczucia bezpieczeństwa”, który ma za zadanie obejmować wszelkie zjawiska odnoszące się do niecodziennych i potencjalnie niebezpiecznych sytuacji, które mogą zaistnieć na terenie szkoły. Dotyczy to zarówno alarmów bombowych, jak i handlu narkotykami, kradzieży, czy bójek.

2. Rodzaje przemocy i statystyki

Najczęściej obserwowane rodzaje przemocy w szkołach obowiązkowych i szkołach średnich drugiego stopnia (źródło: Ministerstwo Edukacji, wydział do spraw bezpieczeństwa w szkołach) to:

Rodzaj stosowanej przemocy	2004/05	2005/06
Kradzież:		
Mienie szkolne	842	1252
Mienie osobiste	768	865
Przemoc wobec osób:		
Znęcanie się (<i>bullying</i>)	740	910
Agresja wobec uczniów	792	1133
Agresja wobec nauczycieli	81	172
Agresja wobec innych pracowników szkoły	106	197
Ograniczenie wolności osobistej wobec:		
Nauczycieli	122	143
Innych pracowników szkoły	146	224
Uczniów	123	262
Obraza honoru:		
Nauczycieli	187	184
Innych pracowników szkoły	237	315
Uczniów	190	104
Naruszenie integralności fizycznej:		
W szkole	935	1334
W drodze do szkoły (także rabunek i agresja)	307	295
Naruszenie wolności osobistej i przemoc na tle seksualnym:		
W szkole	103	65
W drodze do szkoły	80	54

Wyniki badań nad zjawiskiem przemocy w szkole wskazują, że:

- Przemoc w szkole, szczególnie agresja fizyczna, dotyczy głównie chłopców.
- Szczególnie niebezpieczne rejonry szkoły to boisko szkolne, korytarze i schody, pomieszczenia rekreacyjne, łazienki i toalety.
- Najbardziej brutalne akty przemocy wśród uczniów mają miejsce poza szkołą, podczas walk pomiędzy grupami młodzieży.

3. Legislacja

Legislacja odnosząca się do zagadnienia przemocy w szkole to:

- Dokument „Statut Ucznia”
- Regulacje dotyczące Programu „Bezpieczna Szkoła”

Program uruchomiono w połowie lat 80-tych i przez wiele lat stanowił jedyną oficjalną akcję przeciwdziałania agresji w szkole. Program powstał dzięki współpracy Ministerstwa Edukacji i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a jego realizacja polegała na działaniach policji poza szkołą, utworzeniu straży szkolnej oraz szkoleniu pracowników szkoły w sposobach radzenia sobie z agresją wewnątrz szkoły oraz agresją pochodzącą z zewnątrz. Program objął szkoły publiczne i określił 4 poziomy bezpieczeństwa dla szkół: szkoły z problemami wewnątrz i na zewnątrz, szkoły wyłącznie z problemami wewnętrznymi, szkoły pod obserwacją oraz pozostałe szkoły. Program jest koordynowany przez wydział do spraw bezpieczeństwa szkoły Ministerstwa Edukacji, a sieć delegatów do spraw bezpieczeństwa pracuje nad wdrożeniem programu we wszystkich szkołach oraz na poziomie regionalnym. Wydział do spraw bezpieczeństwa jest również odpowiedzialny za formowanie i nadzór nad kompaniami strażników szkolnych składających się z emerytowanych policjantów. Kompanie strażników są nadzorowane przez Rady Szkolne i współdziałają z lokalną policją, stróżem nocnym i woźnymi. Głównym zadaniem strażników jest identyfikacja i zapobieganie potencjalnie niebezpiecznym sytuacjom. Strażnicy mogą bezpośrednio interweniować jedynie w przypadkach stosowania przemocy fizycznej, wandalizmu oraz napaści na tle seksualnym.

4. Działania

Rząd portugalski sformułował politykę opartą na szeroko rozumianej koncepcji bezpieczeństwa w szkole, która obejmuje zarówno bezpieczny budynek i jego wyposażenie, jak również ochronę dzieci i młodzieży przed przemocą w szkole i innymi formami agresji (napaść na tle seksualnym, rasizm). Polityka ta jest realizowana w oparciu o działania policji poza szkołą i prowadzenie akcji zapobiegania i ograniczania przemocy. Powstało Obserwatorium Bezpieczeństwa w Szkole, a działalność wydziału do spraw bezpieczeństwa w szkołach Ministerstwa Edukacji została przeformułowana w celu promowania współpracy między poszczególnymi uczestnikami akcji - ministerstwem, szkołami, policją, władzami lokalnymi oraz społeczeństwem obywatelskim.

5. Przykłady dobrej praktyki

Ministerstwo Edukacji ponownie uruchomiło program „Obszary interwencji priorytetowej w edukacji” (poprzednio działał w latach 90-tych), specjalnie dostosowany do potrzeb szkół usytuowanych w rejonach o szczególnych problemach społecznych, z dużym odsetkiem incydentów związanych z brakiem dyscypliny i stosowaniem przemocy. Każda szkoła opracowuje projekt interwencji, składa wniosek do ministerstwa i po uzgodnieniu zakresu planowanych działań otrzymuje odpowiednie dofinansowanie. Program ma zapobiegać niepowodzeniom szkolnym i wczesnemu odsiewowi uczniów, które sprzyjają występowaniu zjawisk przemocy i agresji wśród młodzieży. Program pozwala na lokalne dostosowanie programu nauczania poszczególnych przedmiotów do możliwości uczniów, zmiany w systemie oceniania, pomoc w nauce, promowanie indywidualnych uzdolnień oraz wyrabianie nawyku uczenia się, jak również upowszechnianie zachowań prospołecznych.

Inne metody przeciwdziałania przemocy w szkole zastosowane w projektach lokalnych:

- Wsparcie rówieśnicze i współpraca w grupach
- Kształtowanie umiejętności społecznych uczniów
- SCAN BULLYING – badanie wyobrażeń dzieci o przemocy i agresji w grupach rówieśniczych
- Szkolenie opiekunów młodzieży w umiejętnościach interpersonalnych i społecznych
- Mediacja w sporach oferowana przez zespoły szkolne składające się z nauczycieli, innych pracowników szkoły, rodziców i uczniów
- Animacja kulturalna (gry i zabawy, pokój do nauki, dostęp do dóbr kultury)
- Tworzenie nowych możliwości edukacyjnych
- Praca na rzecz społeczności zamiast kar dyscyplinarnych
- Szkolenie nauczycieli w zakresie nowych metod nauczania
- Włączanie rodzin uczniów i społeczności lokalnej do projektów szkolnych
- Włączanie się nauczycieli w życie lokalnej społeczności.

Źródła: – Eurydice 2007
– Raport *Connect Initiative – Portugal, 2001*

Szwecja

1. Definicja

Szwedzka Ustawa o Edukacji stwierdza, że szkoły mają za zadanie zwalczać wszelkie formy obraźliwego/agresywnego zachowania. Na potrzeby Inspekcji Szkolnej stworzono następującą definicję takiego zachowania: są to wszelkie „zachowania o charakterze przemocy psychologicznej, obraźliwy język (obmowa), straszenie przemocą fizyczną, przemoc fizyczna (napaść, spowodowanie szkody fizycznej lub choroby, użycie siły w nieuprawnionych przypadkach), prześladowanie, dyskryminacja na tle rasowym (włączając podżeganie do prześladowania grupy etnicznej), dyskryminacja na tle seksualnym, wykluczenie z grupy”.

2. Statystyki

Dane liczbowe (wszystkie dane pochodzą z lat 1995-99):

- Ok. 20% uczniów doświadczyło niegroźnych form przemocy
- Ok. 6% uczniów doświadczyło poważnych form przemocy
- Większość aktów przemocy miała miejsce na terenie szkoły lub boiska szkolnego
- Co piąty uczeń doświadczył przemocy w szkole i również co piąty popełnił akt przemocy na terenie szkoły
- „Łagodniejsze” formy przemocy przeważają nad formami „groźnymi”, czyli wymagającymi interwencji medycznej

Rodzaje przemocy:

- Przemoc ze strony innego ucznia (doświadczyło jej ok. 20% badanych uczniów)
- Przemoc ze strony osoby dorosłej (nauczyciela) (doświadczyło jej ok. 2 do 4% badanych uczniów)
- Zanotowano przypadki przemocy uczniów wobec nauczycieli oraz nauczycieli wobec nauczycieli

Uwarunkowania

- Uczniowie stosujący przemoc w szkole stosują ją również w innych miejscach, np. na ulicy (60% uczniów agresywnych w szkole stosowało również przemoc poza szkołą)
- Chłopcy częściej popełniają akty przemocy i częściej są jej ofiarami
- Chłopcy częściej powodują poważniejsze szkody fizyczne, także te wymagające interwencji medycznej
- Grupa wiekowa, w której najczęściej dochodzi do przemocy to 15-17 lat.

- Z innych badań wynika, że przemoc jest najczęściej stosowana przez młodszych uczniów
- Większy odsetek aktów przemocy odnotowano w szkołach o niskim poziomie nauczania oraz w tych, w których uczniowie deklarowali, że nie lubią swojej szkoły
- Większy odsetek aktów przemocy odnotowano w szkołach położonych w rejonach zamieszkałych przez grupy o niskim statusie społecznym
- W latach 1993-97 zaobserwowano wzrastającą tendencję do informowania władz (władze lokalne, policja) o aktach przemocy w szkole

Portret agresywnego ucznia

- Agresywny nie tylko wobec innych uczniów, lecz także wobec nauczycieli i rodziców
- Przewaga osobowości impulsywnych i dominujących
- Negatywna postawa wobec szkoły, pracy w szkole i nauczycieli
- Przeważnie wyniki w nauce słabsze niż przeciętne
- Wysoki lub niski poziom samooceny – w zależności od badań
- Rodzina – słaba kontrola rodziców nad dzieckiem, konflikty wewnątrzrodzinne, stosowanie bardzo surowych metod dyscyplinowania dziecka w połączeniu z chaosem wychowawczym, rzadki kontakt z rodzicami, spędzanie dużych ilości czasu wolnego poza domem
- Przeniesienie agresji z domu rodzinnego do szkoły
- Agresor ofiarą agresji ze strony innych.

3. Legislacja

Ustawa zapobiegająca dyskryminacji i innym rodzajom upokarzającego traktowania dzieci i uczniów weszła w życie w dn. **1 kwietnia 2006 r.** Ustawa zapewnia dzieciom i uczniom równorzędne traktowanie w przedszkolach, szkole obowiązkowej (długa, 9-letnia szkoła podstawowa obejmująca również poziom gimnazjum), szkole średniej drugiego stopnia oraz w kształceniu dorosłych. Zobowiązuje władze szkoły do uchwalenia planu działań prowadzącego do równorzędnego traktowania uczniów w każdym działaniu podejmowanym na terenie szkoły w celu zapobiegania i przeciwdziałania prześladowaniom i innym obraźliwym sposobom traktowania uczniów. Ustawa zapobiega dyskryminacji ze względu na płeć, pochodzenie etniczne, religię lub wiarę, orientację seksualną lub niepełnosprawność. Wybrano rzecznika praw dzieci i uczniów zajmującego się sprawami dotyczącymi przejawów obraźliwego traktowania. Szwedzka Agencja ds. Edukacji (Ministerstwo Edukacji) nadzoruje stosowanie przepisów ustawy w edukacji przedszkolnej, szkołach obowiązkowych, średnich i szkołach dla dorosłych prowadzonych przez władze lokalne.

4. Przeciwdziałanie agresji i przemocy w szkole

Tradycyjnie w Szwecji dokłada się wielu starań, by szkoła była miejscem bezpiecznym i aby uczniowie dobrze się w niej czuli. W latach dziewięćdziesiątych XX w. władze edukacyjne podjęły szeroką akcję informacyjną prowadzącą do zapobiegania agresji i przemocy w szkołach. Ministerstwo Edukacji przygotowało liczne publikacje, zorganizowało konferencje oraz sfinansowało projekty zapobiegające agresywnym zachowaniom w szkołach. Opublikowano dwie książki „Nie znęcaj się nade mną” (1995) i „Perspektywy prześladowania” (1996). **Nadrzędnym hasłem tych działań jest nietolerancja wobec prześladowań i przemocy w szkołach w jakiegokolwiek formie.** Obecność przemocy w danej szkole źle świadczy nie tylko o samych uczniach, ale także o atmosferze w szkole. Zgodnie z Ustawą o Edukacji wszelkie działania w szkole powinny się odbywać w zgodzie z podstawowymi zasadami i wartościami demokracji. Każdy członek społeczności szkolnej ma za zadanie szanować innych i otoczenie. Pracownicy szkoły (także nauczyciele) powinni równorzędnie traktować wszystkich uczniów i **aktywnie zapobiegać wszelkim formom obraźliwego zachowania, takim jak prześladowanie i rasizm.** Dyrektor szkoły jest obowiązany do przygotowania i wdrożenia strategii zapobiegania przejawom przemocy i agresji w danej szkole (dotyczy to zarówno uczniów, jak i pracowników szkoły).

5. Przykłady dobrej praktyki

Większość szkół szwedzkich posiada plan działań odnoszący się do zapobiegania przemocy i agresji w danej szkole. Najczęściej stosowane są następujące modele postępowania:

Model Farsta

Model jest oparty na ustrukturyzowanym dialogu z agresywnym uczniem, działania są podejmowane natychmiast w przypadku stwierdzenia aktu przemocy. Na pierwszym etapie prac nie angażuje się rodziców ucznia. Szkolna grupa do spraw przemocy (uczniowie i nauczyciele, może być obecny psycholog lub pedagog szkolny) podejmuje delikatne rozmowy z ofiarą, bada przebieg zdarzenia. Po ustaleniu sprawcy (listy sprawców) są oni wzywani na rozmowy indywidualne (5-15 minut) i informowani, że ich zachowanie zostało odnotowane. Rozmowy ze sprawcą/sprawcami są kontynuowane w celu ustalenia, jak sprawca może pomóc swojej ofierze. W szkołach podstawowych i na poziomie gimnazjum zwykle zawiadamia się rodziców ofiary. Sprawca jest pod obserwacją przez kilka tygodni i jest wzywany na kolejne rozmowy. Szkolna grupa do spraw przemocy spotyka się regularnie i wymienia doświadczenia z podobnymi grupami w innych szkołach.

Metoda Olweusa

W szkole stwarza się atmosferę ciepłą i przyjazną, uczniowie angażują się w życie szkoły i w naukę. Wyraźnie określa się definicję zachowań, które nie będą tolerowane. Działania zapobiegające przemocy prowadzi się na trzech poziomach – szkoły, klasy i ucznia. Ewentualne ofiary przemocy otaczane są ochroną i wsparciem, także przez system „szkolnych przyjaciół”. W modelu tym można stosować techniki takie, jak drama, odgrywanie ról, dyskusje nad materiałem filmowym i lekturami.

DARE (VAGA) Program

Projekt jest poświęcony zapobieganiu przemocy i stosowania narkotyków przez uczniów, pochodzi z USA. Polega na wyrabianiu w uczniach postawy „Powie „nie” narkotykom i przemocy”. Program angażuje policję, nauczycieli, rodziców, trenerów sportowych, pracowników społecznych.

Model Österholm

Model obejmuje pakiet działań zapobiegających przemocy poprzez współpracę nauczycieli, uczniów i rodziców. Informacje rozpowszechnia się podczas zebrań dla rodziców i poprzez broszury. Szkoła przygotowuje kwestionariusze mające na celu wychwycenie przypadków agresji. Tworzy się grupy do spraw przemocy składające się z uczniów (z udziałem przedstawicieli każdej klasy w szkole) i dorosłych. Przedstawiciele grupy działający w poszczególnych klasach reagują spontanicznie, mogą sami interweniować lub prosić o wsparcie dorosłych. Model proponuje następujące działania w przypadkach powtarzających się aktów przemocy: spędzanie przerwy w gronie dorosłych, przeniesienie ucznia-sprawcy do innej klasy, zgłoszenie przypadków agresywnego zachowania na policję lub do służb socjalnych. Natomiast proponowane sposoby zapobiegania zjawiskom przemocy i agresji w szkole to: duża ilość ciekawych zajęć pozalekcyjnych, ciągła obecność dorosłych przy dzieciach, podtrzymywanie dobrej atmosfery w szkole, informacje ze strony policji „prześladowanie jest przestępstwem”, rozmowy „w gronie przyjaciół”, ćwiczenia z wartości i przyjaźni, metody rozwiązywania konfliktów, zajęcia klasowe dla uczniów i dorosłych.

Źródła: – Eurydice 2007
– Raport *Connect Initiative – Sweden, 2001*

Włochy

1. Definicje

We Włoszech stosuje się powszechnie akceptowane definicje międzynarodowe. Nauczyciele i psychologowie szkolni posługują się terminem „*bullismo*” jako synonimem przemocy w szkole.

2. Rodzaje przemocy

Przestępczość wśród dzieci i młodzieży – zjawisko tzw. „*baby-gangs*” polegające na działaniu grup bardzo młodych przestępców (nastolatki, a nawet młodsze dzieci) zajmujących się kradzieżami i wymuszeniami w szkole i poza szkołą (północne Włochy).

Przemoc w szkołach dotyczy przeważnie uczniów, natomiast nauczyciele są rzadko ofiarami agresji ze strony uczniów lub ich rodzin.

W niektórych regionach uczniowie szkół średnich angażują się w przestępczość zorganizowaną (Mafia).

3. Statystyki

Badania z 1997 roku wykazały, że poziom przemocy w szkołach włoskich przewyższa poziom odnotowany w innych krajach europejskich – jest dwukrotnie wyższy niż w Anglii i trzykrotnie wyższy niż w Norwegii.

W roku 1999 odnotowano, że prawie 42% uczniów w szkołach podstawowych i nieco ponad 26% uczniów szkół średnich stało się ofiarą przemocy w szkole.

Przemoc w szkole dotyczy przede wszystkim chłopców.

Najwięcej przypadków stosowania przemocy w szkole zaobserwowano w szkołach zawodowych.

Dzieci i młodzież ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi są szczególnie narażone na przemoc w szkole.

Nauczyciele wiążą przypadki stosowania przemocy w szkole z takimi zjawiskami, jak brak umiejętności stosowania zasad dobrego wychowania, brak dyscypliny wśród uczniów, zaburzenia zachowania oraz brak samokontroli.

4. Legislacja

Włoskie Ministerstwo Edukacji uruchomiło kilka nowych inicjatyw pozwalających szkołom na podjęcie działań polegających na zapobieganiu i zwalczaniu przemocy oraz propagowaniu poszanowania prawa i dobrej atmosfery w szkole.

Rozporządzenie Ministerstwa z dnia 5 lutego 2007 r. określa następujące działania, które zostaną podjęte na szczeblu krajowym:

- Akcja informacyjna – obejmująca nie tylko uczniów, lecz również dyrektorów szkół, nauczycieli, pracowników szkoły oraz rodziny. Rodzaj informacji będzie dostosowany do rodzaju szkoły i poziomu kształcenia (wieku uczniów). Akcja będzie obejmować informacje w prasie, telewizji i radio, a uczniowie będą jej głównymi aktorami.
- Powstanie 20 stałych regionalnych obserwatoriów do spraw przemocy w szkołach, które będą funkcjonować przy regionalnych władzach oświatowych i podejmować następujące zadania: zapobieganie i przeciwdziałanie przemocy, promowanie i informowanie o konieczności poszanowania prawa, nadzór i monitorowanie realizacji zaleceń dotyczących przeciwdziałania przemocy w poszczególnych szkołach, oraz obserwacja zjawiska przemocy w szkołach.
- Uruchomienie krajowego darmowego telefonu zaufania działającego od poniedziałku do piątku, pozwalającego na anonimowe zgłaszanie przypadków przemocy w szkole. Pomocy będą udzielać eksperci psychologii – poinformują użytkowników, jak należy się zachowywać w trudnych sytuacjach i jak reagować na przemoc. Dzięki telefonowi zaufania możliwe będzie zbudowanie krajowej bazy danych rejestrującej w poufny sposób zgłaszane telefonicznie przypadki, co pozwoli na uzyskanie statystyk, a w dalszej kolejności ułatwi planowanie konkretnych działań, ich ewentualne korekty oraz prowadzenie skutecznych akcji interwencyjnych.
- Na stronie internetowej ministerstwa uruchomiono ostatnio dział poświęcony wszelkim inicjatywom przeciwdziałania przemocy w szkole (www.smontailbullo.it), który zawiera linki do wszystkich związanych z tematem stron internetowych, a w przyszłości będzie prezentował informacje zebrane przez obserwatoria regionalne i inne ośrodki.
- Dyscyplinowanie uczniów będzie miało charakter edukacyjny, jak to przewiduje „Karta ucznia szkoły średniej”. Poszczególne szkoły przygotowują definicje niepożądanych zachowań, natomiast działania dyscyplinujące będą podejmowane zgodnie z zasadą naprawienia wyrządzonych szkód oraz wyraźnego określenia czasu trwania kary. Uczeń – sprawca będzie mógł negocjować „wymianę” kary na wykonanie pewnych prac na rzecz szkoły. Tymczasowe wykluczenie ucznia ze społeczności szkolnej wymaga decyzji organu kolegialnego szkoły i będzie stosowane jedynie w poważnych i powtarzających się przypadkach łamania dyscypliny szkolnej. Uczeń nie może być wykluczony ze szkoły na okres dłuższy niż 15 dni.

5. Działania i przykłady dobrej praktyki

Działania rządu włoskiego w roku 2000 podjęte w celu zapobiegania przestępczości nieletnich:

- Wydłużenie godzin pracy szkoły w ramach obowiązku szkolnego
- Organizacja dodatkowych zajęć sportowych oraz zajęć ułatwiających nawiązywanie kontaktów społecznych
- Wsparcie dla poradni powstających w szkołach w ramach projektów ochrony zdrowia
- Zapewnienie wsparcia psychologa szkolnego przy zachowaniu autonomii i niezależności nauczyciela.

Inne działania:

- Ustanowienie Krajowego Funduszu dla Dzieci i Nastolatków.
- Działania Ministerstwa Edukacji we współpracy ze Związkami Zawodowymi polegające na interweniowaniu w szkołach znajdujących się w rejonach szczególnie zagrożonych wysoką przestępczością nieletnich.
- Promocja zdrowia wśród młodzieży – zapobieganie uzależnieniom, depresji, wczesnemu opuszczaniu systemu szkolnego (odpad/odsiew) oraz przemocy w szkole.
- Zastosowanie metody wsparcia rówieśniczego w przeciwdziałaniu przemocy w szkole - projekt wenecki.
- Zapobieganie przestępczości nieletnich – projekt mediolański.

Źródła: – Eurydice 2007
– Raport *Connect Initiative – Italy, 2001*

Zjednoczone Królestwo (Anglia, Walia, Irlandia Północna)

W Zjednoczonym Królestwie zagadnienie przemocy w szkołach funkcjonuje w ramach szerszego pojęcia „Zarządzanie zachowaniem uczniów”. Temat zachowania uczniów stanowi przedmiot dyskusji od wielu lat. OFSTED, instytucja zajmująca się inspekcjami szkolnymi podkreśla, że najbardziej powszechnym rodzajem złego zachowania w szkole są drobne, ale uporczywe zakłócenia w prowadzeniu lekcji, które męczą nauczyciela i przeszkadzają innym uczniom w nauce. Poważne akty przemocy są raczej zjawiskiem rzadkim i dotyczą bardzo nielicznej grupy uczniów.

1. Definicja i rodzaje przemocy

Podczas zbierania informacji dotyczących powodów wykluczenia uczniów ze społeczności szkolnej, zarówno przypadków długotrwałych, jak i ograniczonych w czasie, wyróżnia się następujące typy agresywnych zachowań:

- Przemoc fizyczna wobec ucznia – obejmuje bójki, agresywne zachowanie, zadanie ran, przeszkadzanie i popychanie;
- Przemoc fizyczna wobec dorosłych – obejmuje agresywne zachowanie, zadanie ran, przeszkadzanie i popychanie;
- Obraza słowna/ straszenie innego ucznia – obejmuje grożenie użyciem przemocy, agresywne zachowanie, przeklinanie, przemoc i prześladowanie osób o innej orientacji seksualnej, zastraszanie, noszenie broni;
- Obraza słowna/ straszenie osoby dorosłej – obejmuje grożenie użyciem przemocy, agresywne zachowanie, przeklinanie, przemoc i prześladowanie osób o innej orientacji seksualnej, zastraszanie, noszenie broni;
- Znęcanie się – obejmuje znęcanie się słowne i fizyczne, prześladowanie osób o innej orientacji seksualnej, znęcanie się na tle rasowym;
- Przemoc na tle rasowym – obejmuje naznaczanie i prześladowanie na tle rasowym, otwarcie rasistowskie wypowiedzi, przeklinanie odnoszące się do charakterystyki rasowej, prześladowanie na tle rasowym, rasistowskie graffiti;
- Nieobyčajność – obejmuje przemoc na tle seksualnym, w tym molestowanie, napaść, prześladowanie, nieobyčajne zachowania, znęcanie się na tle seksualnym, graffiti o treściach seksualnych;
- Przemoc spowodowana używaniem narkotyków i alkoholu – obejmuje posiadanie nielegalnych leków, nieuprawnione używanie legalnych leków, handel narkotykami, palenie tytoniu, nadużywanie alkoholu, nadużywanie leków/narkotyków;
- Szkody materialne – obejmuje niszczenie własności szkoły lub osób prywatnych będących członkami społeczności szkolnej, wandalizm, podpalenia, graffiti;

- Kradzież – obejmuje kradzież wyposażenia szkoły, kradzież przedmiotów należących do innych (uczniów lub osób dorosłych), kradzież z lokalnego sklepu podczas wycieczki szkolnej, paserstwo;
- Uporczywe przeszkadzanie – obejmuje zachowania prowokacyjne, nieposłuszeństwo, nagminne łamanie zasad szkolnych.

2. Statystyki i rezultaty badań

Statystyki dotyczące przypadków wykluczenia ucznia ze społeczności szkolnej (na stałe lub na czas określony) w Anglii w roku szkolnym 2004/05 z podaniem powodu wykluczenia. (Źródło: Departament do spraw edukacji i umiejętności, czyli odpowiednik Ministerstwa Edukacji).

- Przypadki wykluczenia uczniów za atak na innego ucznia z użyciem siły fizycznej – 1 780 przypadków wykluczenia na stałe i 80 700 przypadków wykluczenia na czas określony
- Przypadki wykluczenia uczniów za atak na osobę dorosłą z użyciem siły fizycznej – 1 270 przypadków wykluczenia na stałe i 18 480 przypadków wykluczenia na czas określony

Przeważająca liczba przypadków wykluczenia ze społeczności szkolnej dotyczy chłopców, uczniów szkół średnich.

Niektóre badania z lat 1996-2000 wskazują na rosnącą skłonność do stosowania przemocy wśród dziewcząt.

Dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi są o wiele bardziej zagrożone przemocą w szkole niż pozostałe dzieci.

3. Legislacja

Ustawa o Standardach Szkolnych z 1998 roku zobowiązuje rady szkoły (*school governing bodies*) do zapewnienia warunków, w których szkoła prowadzi politykę prowadzącą do wspierania dobrego zachowania. W szczególności:

- Wymaga, by rady szkoły przygotowały pisemny dokument określający zasady, którymi ma się kierować dyrektor szkoły we wprowadzaniu polityki wspierania dobrego zachowania.
- W sprawach uznanych za szczególnie ważne, takie jak wprowadzenie konkretnych zasad, czy rozwiązanie konkretnych problemów, rady szkoły muszą powiadomić dyrektora szkoły i, w razie potrzeby, przedstawić dalsze szczegółowe zalecenia dotyczące sprawy.
- Rady szkoły muszą kierować się zaleceniami Ministerstwa.
- W przypadku formułowania dokumentu określającego zasady obowiązujące dyrektora szkoły lub dokonywania zmian w tym dokumencie, władze szkoły są zobowiązane konsultować się z dyrektorem, rodzicami i opiekunami.

Dyrektor szkoły jest zobowiązany określić zasady (także te obejmujące kodeks postępowania i jego zastosowanie) zaprojektowane tak, by zapewnić odpowiedni standard zachowania się w szkole i wspierać samodyscyplinę, poszanowanie dla władz i innych członków społeczności szkolnej. W szczególności zasady te powinny zapobiegać wszelkim formom znęcania się i prześladowania na tle rasowym. Zasady określone przez dyrektora szkoły muszą być zgodne z dokumentem definiującym te zasady uchwalonym przez władze szkoły. Jeśli dokument definiuje standardy dobrego zachowania w sposób ogólny, dyrektor szkoły jest zobowiązany definicję doprecyzować.

Zasady określone przez dyrektora szkoły muszą być ogłoszone w formie pisemnej, rozpowszechnione w szkole oraz wśród rodziców i opiekunów uczniów, a także, przynajmniej raz w roku, ponownie przedstawione uczniom, rodzicom, opiekunom i pracownikom szkoły.

W chwili obecnej trwają prace nad uwzględnieniem w legislacji wyników pracy grupy roboczej do spraw zachowania w szkołach i dyscypliny uczniowskiej, ustanowionej przez rząd w maju 2005. W oparciu o zalecenia przygotowane przez grupę roboczą powstał nowy zapis w legislacji dający pracownikom szkoły wyraźnie sformułowane prawo do dyscyplinowania uczniów. Zapis wejdzie w życie w kwietniu 2007 r.

4. Działania i przykłady dobrej praktyki

Ministerstwo edukacji oferuje materiały i porady dla szkół dotyczące redukcji przemocy poprzez stronę internetową *Teachernet* <http://www.teachernet.gov.uk>

Materiały dotyczące szerszego zagadnienia „poprawa zachowania uczniów w szkole” (*Improving Behaviour in Schools*) oraz materiały dotyczące zachowania i frekwencji uczniów (*Behaviour and Attendance*) są dostępne na stronie Ministerstwa: www.dfes.gov.uk

OFSTED prowadzi regularne inspekcje szkół pod kątem zjawiska przemocy i agresji.

Inne inicjatywy krajowe i regionalne:

- *Peer Support Schemes* – system wsparcia rówieśniczego (własny *newsletter* i strona internetowa www.peersupport.co.uk), funkcjonuje od 1998 r. i ma za zadanie przeciwdziałać przemocy i agresji w szkołach oraz prowadzić do stworzenia w szkołach atmosfery, w której uczniowie będą się dobrze czuli. Działa w oparciu o zasadę „uczeń pomaga uczniowi”. W ramach systemu uczniowie uczą się pomagać innym, nabywają umiejętności samodzielnego radzenia sobie z problemem, stosowane techniki to praca w grupach, dyskusje w kole, koła przyjaciół, zaprzyjaźnianie się, straż szkolna (inicjatywa uczniów z Walii podjęta we współpracy z policją), nauka rozwiązywania konfliktów i mediacji oraz aktywne słuchanie. Dorośli pełnią jedynie funkcje doradców i obserwatorów, bez narzucania konkretnych rozwiązań.
- *Excellence in Cities* – trzyletni program rządowy mający na celu przeciwdziałanie zjawiskom braku osiągnięć, rozczarowania i wykluczenia społecznego w rejonach miejskich, w ramach programu uruchomiono sieć ponad 500 Szkół Świecących Przykładem (*Beacon Schools*), które oferują wysoki poziom nauczania oraz wypracowały techniki zapobiegania i przeciwdziałania przemocy w szkole.
- *Learning Mentors* – system opiekunów wspomagających uczniów mających problemy z nauką, lub zagrożonych wykluczeniem. Opiekunowie motywują, pomagają w nauce i inspirują poprzez indywidualną pracę z podopiecznym.

- *Learning Support Units* – ośrodki wsparcia dla uczniów zagrożonych wykluczeniem ze szkoły, ich działanie koncentruje się na kształtowaniu umiejętności społecznych i kontroli nad agresją oraz zarządzaniu zachowaniem, a jednocześnie realizowany jest program nauki szkolnej. Ośrodki umożliwiają usunięcie najbardziej agresywnych uczniów z klasy i zapewniają im dalszą naukę w nowych warunkach.
- *ChildLine* – darmowy telefon zaufania dla dzieci, które mają problemy lub czują się zagrożone (tysiące telefonów każdego roku), w połączeniu z inicjatywą CHIPS (*ChildLine in Partnership with Schools*) – działania polegające na przeciwdziałaniu agresji w 1000 szkół poprzez organizowanie krajowych konferencji, dni poświęconych problemom młodzieży, przygotowaniu materiałów do nauczania PSHE (*Personal, Social and Health Education*) i wychowania obywatelskiego, specjalnych lekcji, oraz organizowanie wsparcia w grupach rówieśniczych dla uczniów i nauczycieli.
- Telefon zaufania dla rodziców – *Parentline Plus*
- Pakiet „*Don't Suffer in Silence*” – „Nie znoś cierpienia bez skargi” – rozpowszechniony w szkołach w całym kraju

Źródła: – Eurydice 2007
 – Raport *Connect Initiative* – UK, 2001

Zjednoczone Królestwo (Szkocja)

1. Rodzaje przemocy i statystyki

Wyniki badań „Zachowanie w szkockich szkołach” prowadzonych w latach 2004 i 2006:

- Uczniowie szkoccy są generalnie zdyscyplinowani i dobrze się zachowują.
- Głównym problemem jest powszechne zjawisko drobnych wykroczeń przeciw dyscyplinie szkolnej – odzywanie się bez pozwolenia nauczyciela, hałas i rozmowy w czasie lekcji, przeszkadzanie innym uczniom.
- Większość nauczycieli jest przekonana, że dobrze sobie radzi z dyscypliną w szkole.
- Pojedyncze przypadki agresji występują przeważnie na korytarzach szkolnych i na boisku, a nie w klasie.
- Przemoc wobec nauczycieli jest rzadko spotykana.
- Wzrasta liczba małych dzieci wkraczających do systemu szkolnego ze stwierdzonymi zaburzeniami zachowania.

Jednocześnie statystyki przygotowane przez władze szkockie wskazują, że liczba uczniów odsyłanych do domu za złe zachowanie wzrosła w roku 2005/06 w porównaniu z poprzednim rokiem szkolnym o 18%, co daje liczbę ponad 200 uczniów dziennie usuwanych ze szkół w całej Szkocji za złe zachowanie (42 990 takich przypadków w ciągu 190 dni roku szkolnego 2005/06). W większości przypadków odsyłano uczniów do domu na czas określony. Co czwarty uczeń został wyrzucony z budynku szkolnego za stosowanie przemocy wobec kolegów lub nauczycieli. Wykluczenia dotyczyły również takich wykroczeń przeciwko dyscyplinie szkolnej, jak użycie broni lub zaimprovizowanej broni, udział w bójce, ogólne i uporczywe nieposłuszeństwo oraz obraza słowna. Odnotowano także przypadki uczniów prowokujących nauczycieli do gwałtownych reakcji, filmujących je i następnie udostępniających film poprzez Internet. Z analizy danych wynika, że problem stosowania przemocy w szkole i łamania dyscypliny dotyczył 22 500 uczniów (część uczniów odsyłano do domu częściej niż raz), w większości nastoletnich chłopców, a także dzieci pochodzących z rodzin o niskim statusie społecznym.

2. Działania i przykłady dobrej praktyki

Grupa do spraw dyscypliny w szkole powołana przez władze szkockie opracowała plan działań zatwierdzony przez Ministra Edukacji jesienią 2006 r. Plan obejmuje następujące działania:

- a) Grupa „Dobre Zachowanie” utworzona przez władze szkockie będzie pracowała z nauczycielami, szkołami i władzami lokalnymi nad ustaleniem sprawdzonych sposobów promowania dobrego zachowania w szkole.
- b) Władze każdej szkoły zostaną zobowiązane do wdrożenia odpowiedniego zestawu nowych praktyk prowadzących do poprawienia zachowania uczniów. Proponowane praktyki do wykorzystania to:

- Koordynatorzy zachowania
- Procedury interwencji/ramy odniesienia dla interwencji
- Działania prowadzące do przywrócenia porządku
- Działanie „Szkoła, która motywuje”
- Działanie „Szkoła nastawiona na rozwiązywanie problemów”
- Program *Cool in School*

Władze edukacyjne podejmą następujące działania w celu wsparcia promowania dobrego zachowania w szkołach:

- Stworzenie sieci ekspertów rozpowszechniających dobre praktyki w tej dziedzinie;
- Publikacja przewodników dotyczących problemów z zachowaniem w szkole i prezentujących przykłady dobrej praktyki;
- Współpraca ze związkami zawodowymi nauczycieli, szkołami i władzami lokalnymi w opracowaniu nowych wytycznych dotyczących zachowania się na korytarzach szkolnych, boisku oraz w okolicach budynku szkolnego;
- Działania władz lokalnych prowadzące do konsekwentnego wprowadzenia programu „Lepsze Zachowanie-Lepsza Nauka” w podległych im szkołach. Szkolenia pracowników szkoły w promowaniu dobrego zachowania;
- Działania podjęte przez dyrektorów szkół w celu zaangażowania wszystkich pracowników szkoły w zagadnienia dyscypliny. Zaangażowanie ma dotyczyć także całej społeczności szkolnej, uczniów oraz rodziców i polegać na udziale w opracowaniu polityki szkoły dotyczącej zachowania uczniów. Działania dyrektorów odnoszące się do promowania dobrego zachowania będą podlegać inspekcji szkolnej;
- Zaangażowanie personelu pomocniczego w życie szkoły, przeszkolenie go w zagadnieniach związanych z zachowaniem w szkole. Powstanie specjalny pakiet szkoleniowy na potrzeby tej grupy pracowników;
- Analiza zachowań najmłodszych dzieci i zapewnienie wsparcia dla uczniów wkraczających po raz pierwszy do społeczności szkolnej, projekt „Grupa Opiekuńcza”, projekt objęcia opieką przedszkolną 2-latków z grup ryzyka oraz prowadzenie badań nad zachowaniem najmłodszych dzieci;
- Monitorowanie i ocena postępów w realizacji strategii promowania dobrego zachowania w szkole.

Źródło: – Eurydice 2007

Bibliografia

1. Eurydice 2007 (www.eurydice.org, Question and Answer Forum)
2. Visionary Project (2003) raporty krajowe (<http://www.bullying-in-school.info/en/content/facts-figures/sbv-in-europe.html>)
3. UK-001 project (2001) „Tackling Violence in School” w ramach inicjatywy Komisji Europejskiej Connect, raporty krajowe (<http://www.bullying-in-school.info/en/content/facts-figures/sbv-in-europe.html>)
4. „Informe sobre violencia escolar: el maltrato entre iguales en la educacion secundaria obligatoria (1999-2006)” (raport hiszpańskiego rzecznika praw obywatelskich dotyczący przemocy w szkołach ponadpodstawowych) <http://www.defensordelpueblo.es/documentacion/informesmonograficos/ViolenciaEscolar2006.pdf>
5. Strony internetowe francuskiego Ministerstwa Edukacji Narodowej <http://www.education.gouv.fr/cid3913/la-prevention-et-la-lutte-contre-la-violence.html>
<http://www.education.gouv.fr/cid4338/les-actes-de-violence-recenses-dans-signa>
6. Strona Senatu francuskiego adresowana do młodzieży <http://ww.junior.senat.fr/actu/info44.html>
7. Strona Rady Europy poświęcona problemom przemocy w szkole <http://www.coe.int/t/e/com/files/events/2002-12-Violence-schools/France.asp>